

Právnická fakulta Karlovy univerzity

Katedra občanského práva

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Společné jmění manželů

Zpracovala: Kateřina Vandasová, *VISŇOVA' 203, 262 61*

Vedoucí práce: Doc. JUDr. Josef Salač, Ph.D.

Rok: 2007

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci na téma Společné jmění manželů vypracovala sama a uvedla jsem všechny použité prameny.

Kačrinská Vladimíra
.....

Poděkování:

Tímto bych chtěla poděkovat Doc. JUDr. Josefu Salačovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky při zpracování mé práce.

Obsah:

I. Úvod.....	7
II. Základy vývoje majetkových vztahů mezi manžely.....	9
1. Římské právo rodinné.....	9
2. Právo v českém státě za feudalismu.....	10
3. Obecní zákoník občanský z r. 1811.....	12
4. Slovenská právní úprava.....	15
5. Právní úprava po vzniku ČSR.....	16
6. Zákon č. 256/1949 Sb., o právu rodinném.....	16
7. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, těžiště v bezpodílovém spoluvlastnictví manželů.....	18
III. Pojem společné jmění manželů.....	21
IV. Vznik společného jmění manželů.....	22
V. Předmět společného jmění manželů.....	25
1. Předmět obecně.....	25
2. Majetek SJM (aktiva).....	25
2.1. Nabytí do SJM na základě smlouvy.....	28
2.2. Nabytí do SJM rozhodnutím státního orgánu.....	30
2.3. Nabytí do SJM na základě jiných skutečností.....	31
3. Závazky SJM (pasiva).....	32
4. Výlučný majetek.....	35
4.1. Věci, které nemůže občan nabýt (extra commercium).....	36
4.2. Majetek nabytý v době, kdy SJM neexistuje.....	36
4.3. Majetek nabytý za trvání manželství z titulu dědictví bez ohledu na to, jde-li o dědění ze zákona nebo ze závěti.....	36
4.4. Majetek nabytý za trvání manželství z titulu darování.....	37

4.5. Majetek vydaný na základě předpisů o restituci majetku jednomu z manželů, který měl vydanou věc ve vlastnictví před uzavřením manželství a nebo jemuž byla věc vydána jako právnímu nástupci původního vlastníka.....	38
4.6. Věci, které podle své povahy slouží osobní potřebě jen jednoho manželů.....	38
4.7. Majetek nabytý jedním z manželů za majetek náležející do výlučného vlastnictví tohoto manžela.....	39
5. Zdroje SJM.....	40
VI. Správa společného jmění manželů.....	43
VII. Společné jmění manželů a podnikání.....	48
1. Použití majetku v SJM nebo jeho části jedním z manželů k podnikání.....	48
1.1. Souhlas manžela s použitím SJM k podnikání. Vklad do obchodní společnosti.....	48
1.2. Zúžení SJM soudním rozhodnutím.....	50
1.3. Rozdělení příjmů z podnikání mezi manžely.....	50
2. Obchodní podíl.....	50
3. Podnik.....	52
VIII. Modifikace společného jmění manželů.....	54
1. Smluvní modifikace.....	54
1.1. Změny v rozsahu SJM.....	54
1.2. Změna doby vzniku SJM.....	56
1.3. Předmanželská smlouva.....	56
1.4. Změna správy SJM.....	57
2. Modifikace SJM soudním rozhodnutím.....	58
IX. Zánik společného jmění manželů.....	60
1. Zánik SJM při zániku manželství.....	60
2. Zánik SJM za trvání manželství.....	61

X. Vypořádání společného jmění manželů.....	63
1. Obecně o vypořádání SJM.....	63
2. Dohoda manželů.....	64
3. Vypořádání soudním rozhodnutím.....	66
3.1. Zásady pro vypořádání SJM.....	69
3.2. Vypořádání SJM po smrti jednoho účastníka.....	75
4. Uplatnění zákonné domněnky (§ 150 odst. 4 OZ).....	76
5. Zánik a vypořádání SJM podle zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon).....	77
5.1. Prohlášení konkursu.....	78
5.2. Reorganizace.....	80
XI. Závěr.....	82
Seznam použité literatury.....	84

I. Úvod

Manželství jako trvalé společenství muže a ženy založené předepsaným způsobem za splnění zákonem stanovených podmínek, jehož hlavním účelem je založení rodiny a řádná výchova dětí, je významnou právní institucí rodinného a společenského života, a proto si také vztahy vznikající v tomto soužití vyžadují právní úpravu. Uzavřením manželství se tak manželé podrobují řadě právních norem, které mají vliv na jejich společný život. Neznamená to však, že by manželé uzavřením manželství ztráceli něco ze svého dosavadního právního postavení, pouze na určité právní vztahy v budoucnu vzniklé se vztahuje zvláštní právní úprava. Tento zvláštní režim dopadá na majetkové vztahy mezi manžely, rovněž i na majetkové vztahy mezi manžely a třetími osobami a jeho cílem je podřídit tyto vztahy společným zájmům manželů, resp. zájmům jejich rodiny.

Právní úprava majetkových vztahů mezi manžely modifikuje obecnou úpravu vlastnického práva a závazkového práva v občanském zákoníku. Z hlediska vlastnického práva se jedná o vytvoření specifického typu spoluvlastnictví ke společnému majetku. Manželé mají právo užívat pro potřeby své i rodiny společně věci, aniž by byl vyjádřen jejich podíl. V oblasti závazkového práva jsou závazky manželů týkající se společného majetku solidárními závazky a manželé jsou omezeni při uzavírání určitých smluv mezi sebou.

Zvláštní soubor právních norem upravujících všechny majetkové vztahy, které vznikají uzavřením manželství se nazývá manželské majetkové právo. Základem právní regulace manželských majetkových vztahů je občanský zákoník, který ve svých ustanoveních upravuje společné jmění manželů jako majetkové společenství, které je vázáno na vznik manželství a může vzniknout jen mezi manžely. Přestože byl do českého právního řádu zakotven institut registrovaného partnerství zákonem č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, nevztahují se ustanovení týkající se společného jmění manželů na tyto osoby, protože toto ještě nebylo promítnuto do ustanovení občanského zákoníku o společném jmění manželů. Pozdější změna však není vyloučena. Občanský zákoník dále upravuje majetková práva a povinnosti manželů v ustanoveních týkajících se společného nájmu bytu manžely (§ 703 a násl. OZ) a dědění (§ 473 OZ). Pouze právní úprava vyživovacích poměrů se nachází v zákoně o rodině, jedná se o vyživovací

povinnost mezi manžely (§ 91 zák. o rodině) a výživné rozvedeného manžela (§ 92 a násl. zák. o rodině). Uzavření manželství se projeví i ve veřejnoprávní oblasti (např. daňové zákony).

Ve své diplomové práci se zabývám především otázkou společného jmění manželů. Pokusila jsem se pojmout do své práce postupně jednotlivé aspekty tohoto institutu. Protože konstantní judikatura vyšších soudů působí na rozhodování soudů nižších v obdobných případech a judikatura týkající se společného jmění manželů je četná, tak jsem do své práce zařadila řadu judikátů, které pomohou lépe porozumět institutu společnému jmění manželů. Zásadní rozhodnutí a stanoviska soudů úpravu společného jmění manželů v občanském zákoníku nejen vykládají, ale i dotvářejí.

Práci jsem rozdělila do devíti kapitol. Nejprve se zabývám přehledem historického vývoje těchto vztahů. Poté věnuji postupně pozornost pojmu, vzniku, rozsahu společného jmění a jeho správě, následuje pojednání o vztahu společného jmění a podnikání a možnosti manželů modifikovat zákonné majetkové společenství. V posledních dvou kapitolách se zaměřuji na zánik a vypořádání společného jmění.

II. Základy vývoje majetkových vztahů mezi manžely

1. Římské právo rodinné

Narozdíl od práva závazkového, které z římského práva vychází, majetkové právo manželské bylo ovlivněno značně právem zvykovým. Vliv římského práva na majetkoprávní vztahy mezi manžely není autory chápán jednoznačně. Z tohoto důvodu se zmíním o úpravě majetkových vztahů mezi manžely v římském právu pouze ve stručnosti.

V období Říma se vyvíjela úprava majetkoprávních vztahů mezi manžely v závislosti na různých typech manželství.

Starším typem římského manželství bylo „matrimonium cum in manum conventione“. Žena se uzavřením manželství podřizovala moci manžela. V právu platil princip, že k manželovi byla v postavení dcery a k vlastním dětem v postavení sestry. Na druhé straně jí z tohoto postavení vyplývala při děděni výhoda, kdy se tak dostala do první skupiny dědiců. Pro tento typ manželství bylo charakteristické, že na manžela nebo jeho otce přecházel veškerý majetek ženy, který zatím měla a stával se vlastníkem všeho majetku, který za trvání manželství nabyla. Ženě nebylo ani umožněno se zavazovat právním jednáním.

S rozvojem ekonomických a sociálních vztahů se v římském státě vedle „přísného manželství“ objevuje nová, volnější forma manželství, nazývaná „matrimonium sine in manum conventione“. Pro tuto formu manželství bylo typické, že se na postavení obou partnerů nic neměnilo. Manželovi nevznikla nad manželkou žádná moc, pouze její otec měl nadále právní prostředky proti každému, kdo by mu jeho moc nad dcerou rušil. Manželstvím volným nevznikalo žádné majetkové společenství, muž nesl všechny náklady se založením spojené.

Bývalo zvykem, že ze strany manželky bylo poskytováno věno („dos“) jako příspěvek k vyšším nákladům. Nejednalo se však o právní povinnost. Manželství mohlo vzniknout a trvat i bez věna, ale „i podle práva bylo jeho zřízení považováno za žádoucí a běžné“.¹ Pokud měla žena kromě tohoto i jiný majetek, tvořil její

¹ Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. Praha: C.H. Beck, 1995, s. 141.

vlastní jmění („parafernální jmění), kterým mohla disponovat, většinou ho však nechala spravovat manželovi.

Manželé měli povoleno mezi sebou uzavírat smlouvy, případné vzájemné darování bylo zakázané. V případě věna však o darování nešlo. Zřizovala ho buď sama žena, nebo za ni jiné osoby. Bylo přijímáno manželem a pokud byl ještě pod mocí otcovskou, tchánem nevěsty. Předmětem věna mohlo být všechno, co zvětšilo majetek manžela. Žena žádnými právy k věnu nedisponovala. Až poté co se rozšířila volná manželství, mohla žena požadovat vrácení věna za stanovených podmínek.

V době absolutního císařství bylo zavedeno do římského práva, že i muž ženě dával při uzavření manželství určitý majetek, který po dobu manželství vlastnil. Ženě připadl až v případě jeho smrti a nebo jím zaviněného rozvodu.

Ve vývoji římského práva došlo i ke vzniku domněnky vlastnictví v případě nejistoty, zda věc náleží muži či ženě, tzv. mucianské presumpce: v pochybnostech platilo, že věc patří muži, pokud žena neprokázala, že věci nabyla sama. Toto pravidlo platilo vlastně podle § 1237 obecného zákoníku občanského z roku 1811 až do 31. prosince 1949.²

2. Právo v českém státě za feudalismu

Kanonické právo upravovalo rodinné a manželské vztahy prakticky až do r. 1949. Manželství mohlo zaniknout jen prohlášením za neplatné z důvodů stanovených nebo smrtí jednoho z manželů, až v době stavovské také rozvodem.

Právní postavení žen v manželství vycházelo tedy z kanonických zásad a z představy, že je podřízena moci svého muže, kterému také přináší do manželství věno.³

² Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s.14

³ Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. upravené vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 1999, s. 105.

Vlastníkem věna se stal muž a volně s ním disponoval. Rodina mohla ženě věno odepřít, jen když se provdala bez souhlasu rodiny, nebo když ztratila panenství ještě před svatbou. Výše věna stanovena nebyla, určovala se dohodou mezi ženichem a rodiči nevěsty, a byla zakotvena ve svatební smlouvě. Vyplacením věna byla nevěsta vybyta z nedílu, a proto již neměla nárok na dědictví.

Ve svatební smlouvě bylo také pro případ smrti manžela zřizováno věno vdovské, které bylo dvaapůlkrát větší než věno nevěstino. Pokud takto muž neučinil, ztrácel právo na věno. Muž nemohl s majetkem, které zahrnovalo vdovské věno za svého života disponovat. Pokud zemřela jako první manželka, tak věno zůstávalo muži. Vdovské věno bylo pojištěno zřízením zástavního práva k majetku manžela ve prospěch manželky nebo zápisem do zemských desek. Dalším způsobem zajištění bylo tzv. vznesení, což bylo uvedení manželky na statek manžela hned po svatbě s tím, že tento majetek pak sloužil jako zástava na vdovské věno.

Platilo, že každý majetkoprávní úkon manželky ve prospěch manžela byl neplatný, když se této neplatnosti dovolala. Uplatňovalo se typické úsloví „žena věznem muže svého“. Pokud tedy například darovala vdovské věno, tak stačilo, aby po smrti svého manžela prohlásila „co jsem učinila, učinila jsem jako vězeň muže svého“, a darování bylo neplatné. Jinak se svým majetkem mohla žena volně disponovat.

V právu městském bylo věno taktéž zřizováno jako v právu zemském, avšak s tím rozdílem, že hodnota věna vdovského byla v trojnásobné výši oproti svobodnému ženichovi. Když žena do roka od uzavření manželství zemřela, věno i s výbavou muži zůstalo. Pokud manželka přežila svého manžela, bylo jí vráceno věno, obvěnění i všechno, co do manželství přinesla, a současně měla nárok na třetinu statku manžela stejně jako manžel. Tento nárok na dědictví však ztrácela, pokud se dopustila cizoložství.

Manželství zanikalo buď prohlášením za neplatné nebo rozlukou, smrtí jednoho z manželů nebo jeho prohlášením za mrtvého. Manželství bylo považováno pro katolíky za nerozlučitelné. Možný byl pouze rozvod od stolu a lože, který neznamenal zánik manželství, manželé však spolu nemuseli žít, ale museli si být navzájem věrni. Nekatolíci mohli být rozloučeni.

Spory vztahující se k manželství byly až do doby Josefa II. v kompetenci církevních soudů.

3. Obecný zákoník občanský z r. 1811

První pokusy o kodifikaci občanského práva byly zahájeny v první polovině 18.století. Pověřená komise dokončila své dílo v roce 1766 pod názvem „Maria Theresia Codex, Worin Für alle dero Königlich-böhmische und östereichische Erblände ein Ius privatum et universale statuires wird“ (Zákoník Marie Terezie, ve kterém je stanoveno právo soukromé a všeobecné pro všechny české a rakouské dědičné země). Dílo však bylo nepraktické, právní pojmy spíše vykládalo, než právně formulovalo. Proto bylo vráceno k přepracování.

Významným pokrokem v tomto úsilí o kodifikaci bylo za Josefa II. vydání prvního dílu Všeobecného občanského zákoníku 1.11.1786, do kterého byly zahrnuty i právní předpisy vyhlášené od roku 1781 (např. zrušení nevolnictví, toleranční patent, manželský patent). Základem této práce byla teorie přirozeného práva a principy společenské rovnosti a svobody občanů.

Práce dále pokračovaly, ve velké míře se na nich podíleli prof. Martini a prof. Zeiller. Výsledkem byl Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch - ABGB (Všeobecný občanský zákoník), který byl vyhlášen 1.6.1811. V českém překladu vyšel v roce 1812 jako Kniha všeobecných zákonů městských. Autoři vycházeli z římského práva, základem byla přirozenoprávní teorie. Platil pro všechny obyvatele bez ohledu na jejich společenské postavení. Významná jsou ustanovení o neomezeném vlastnictví, což je jeden z důvodů platnosti zákoníku, i když s určitými úpravami, i v Československé republice. Zrušen byl až Právníkou dvouletkou v r. 1950, ale i nadále zůstaly v platnosti ustanovení o smlouvě námezdní.

Měl 1502 paragrafů a byl rozdělen do 3 částí (právo osobní, právo k věcem, společná práva osobní a věcná).

Rodinné a manželské právo za rakouského císařství bylo upraveno v § 44 až § 136. Zákoník hledí na manželství jako na smlouvu. V ustanovení § 44 bylo stanoveno, že rodinné poměry se zakládají smlouvou manželskou. Ve smlouvě manželské prohlašují dvě osoby různého pohlaví zákonitým způsobem svou vůli, žít

v nerozlučitelném společenství, ploditi děti, je vychovávatí a navzájem si pomáhati.“⁴

Manželství mohlo být uzavřeno pouze církevním způsobem. Základem právní úpravy byly předpisy kanonického práva, o vzniku manželství rozhodovaly církevní orgány, manželské spory včetně rozvodu světské soudy. Po zavedení konkordátu (1855) byly manželské věci svěřeny církvi. Po pádu konkordátu byla obnovena pravomoc světských soudů v těchto otázkách a zavedeny subsidiární civilní sňatky (v případě, že nechtěli duchovní udělit souhlas ke sňatku z důvodů neuznaných právem). Až od r. 1949 se stal civilní sňatek obligatorním (do 1992).

V manželství byla evidentní nerovnoprávnost mezi manžely, žena byla podřízena muži. Jako příklad lze uvést kogentní ustanovení § 91: „Muž je hlavou rodiny. V této vlastnosti náleží mu především právo řídit domácnost; jest však také povinen obstarati své manželce slušnou výživu podle svého majetku a ve všech případech ji zastupovati.“

Manžel ručil za závazky, které vznikaly z vedení domácnosti, i když žena nakoupila bez jeho vědomí potřeby pro domácnost. Žena mohla hospodařit, pokud jde o styk s vnějším světem, jen v rámci uspokojování běžných potřeb domácnosti podle životní úrovně určované manželem (např. menší nákupy, ne však nákup nábytku). Manžel zastupoval manželku soudně i mimosoudně. Neexistovala ani mateřská či rodičovská moc ženy stanovená zákonem tak, jak tomu bylo u muže.

Nerovnoprávnost se promítla i do úpravy majetkových vztahů. Každý z manželů měl svůj vlastní majetek a nabýval věci výhradně pro sebe. V pochybnostech se uplatňoval § 1237, podle kterého se má za to, že vlastnictví nabyt muž. Jinak platil princip odděleného majetku, pokud nebyla uzavřena zvláštní smlouva. Z principu odděleného majetku plynula i možnost uzavírání majetkových smluv včetně obecné možnosti převodu vlastnictví mezi manžely.

Pokud manželka neodporovala, platila právní domněnka, že svěřila manželovi jako svému zákonnému zástupci správu svého vlastního jmění (§ 1238 a násl.). Tato domněnka se netýkala nemovitostí ani toho, co bylo nabyto mimo manželství (dědictví), ani věci k osobní potřebě manželky. Manžel nebyl povinen vyúčtovat manželce užitky jejího jmění a užitky oddělené byl oprávněn si přivlastnit okupací. Toto platilo jen tehdy, pokud nebylo něco jiného stanovené

⁴ Originál zákona byl německý. Zde je použit překlad z Komentáře zvaného obecně Rouček-Sedláček, I. díl.

svatebními smlouvami. Manželovi mohla být v naléhavých případech odňata správa jmění manželky; také manžel měl možnost učinit přítrž nepořádnému hospodaření manželky, popřípadě ji i dát prohlásit za marnotratnici (§ 1241).

V zákoníku byl také upraven institut věna a obvěnění. Věno bylo odevzdáváno manželkou nebo někým jiným za ni. Za trvání manželství užíval věno a jeho přírůstky manžel. Nešlo však o vlastnictví s určitými výjimkami (např. hotové peníze). Obvěnění mohla získat manželka, bylo určeno k rozmnožení věna, užívání ale náleželo muži.

Princip odděleného majetku mohl být modifikován formou svatebních smluv na společenství statků. Podle § 1233 společenství statků nenastávalo ze zákona, ale bylo vyžadováno uzavření zvláštní smlouvy formou notářského zápisu. Do společenství se vnesl jen majetek uvedený ve smlouvě, spravoval se podle ustanovení smlouvy a po skončení manželství došlo zase k rozdělení.⁵ Pokud se měla smlouva vztahovat i na budoucí jmění, tak to muselo být výslovně stanoveno. Stejně tak to platilo i pro dědictví.

Většinou šlo o společenství pro případ smrti, které dávalo přeživšímu manželovi právo na polovinu toho, co zůstalo ze statků ve společenství. Jestliže se vztahovalo na celé jmění, bylo třeba před rozdělením odečíst dluhy. Pokud se vztahovalo jen na přítomné nebo jen na budoucí jmění odečítaly se ty dluhy, které byly ve prospěch společného statku.

Pokud některý z manželů vlastnil nemovitý majetek a do pozemkových knih se zapsalo právo druhého manžela ke společenství statků, vzniklo tím věcné právo na polovinu podstaty a druhý manžel nemohl o této části pořídit závěť. Na užitky mu však vkladem do pozemkových knih nevznikl nárok. Po smrti manžela, který byl vlastníkem nemovitosti, nabyl druhý manžel ihned vlastnictví k onomu podílu zajištěnému vkladem; nesmělo to však být na újmu těch věřitelů, kteří měli své právo na podíl zapsáno ještě před vkladem práva ze společenství statků (§ 1236).

Společenství se vztahovalo jen na dobu za trvání manželství a bylo nevypověditelné. Bylo možné si smluvit, že se některé věci nebo práva vylučují ze společenství. Za dluhy odpovídali oba manželé společně a nerozdílně.

⁵ Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s.20

4. Slovenská právní úprava

Rozdílná právní úprava platila na území nynějšího Slovenska až do společné úpravy zákonem č. 265/1949 Sb. V uherském právu se vycházelo ze samostatnosti ženy v majetkoprávních vztazích.

V prvé řadě měl každý z manželů svůj vlastní oddělený majetek, kam patřilo vše, co každý nabyl před uzavřením manželství nebo na základě skutečností, které nastaly před uzavřením manželství (např. výhra z losu zakoupeného před sňatkem,...). Do tohoto zvláštního majetku se řadilo i dědictví, odkaz i dar za trvání manželství. Dále všechny majetek bezplatně získaný, věci, které podle svého účelu sloužily jen jednomu z manželů, náhrada škody způsobená na zvláštním majetku a přírůstek na něm. Manželé si mohli stanovit, co bude zvláštní majetek. Bylo běžné, že každý z manželů užíval výlučný majetek druhého a nemuselo se nic vracet a že majetek manželky spravoval manžel. Žena však kdykoli tento svůj majetek mohla začít spravovat sama.

Druhým druhem majetku byl majetek společně nabytý, tzv. koakvizice. Vznikala u prostého lidu podle právního obyčeje, popřípadě podle smlouvy mezi manžely šlechtici nebo honorácii (šlo o osoby, které se živily duševní prací) v případě, že manželé spolu žili ve společné domácnosti. Náležel sem majetek získaný prací, úspory a vše, co tam patřilo podle dohody manželů nebo i podle vůle třetích osob (dárce nebo testátora). Patřila sem nejen aktiva, ale i pasiva, a majetek se stával společně nabytým jak odděleným jednáním některého manžela, tak i společným jednáním manželů. Za trvání manželství nebylo možné koakviziční majetek zrušit, převést část na jiného nebo se ji zbavit. Právo bylo realizovatelné, jen když došlo k rozdělení koakvizice.

Dle uherského nejvyššího soudu každý z manželů disponoval tou částí koakvizice, kterou nabyl, a oba tou částí, kterou nabyli společně. Pro případ smrti mohl každý nakládat se svou částí do jedné poloviny. Bylo možné takto jednat, jen když to povolovala hospodárnost.

5. Právní úprava po vzniku ČSR

Recepční normou po vzniku ČSR bylo převzato právo rakouské (ABGB ve znění novel) a obyčejové právo uherské. Byla zde potřeba sjednocení úpravy, proto začaly práce na unifikaci občanského práva, přitom se mělo vycházet jak z rakouského občanského zákoníku, tak přihlídnout k úpravě platné na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Práce byly přerušeny Mnichovem, tudíž byly přijaty jen dílčí úpravy.

Významným byl rozlukový zákon (č. 320/1919 Sb.z a n.). Tímto byl zaveden fakultativní civilní sňatek místo výlučného církevního sňatku v českých zemích a na Slovensku měli snoubenci možnost volby formy manželství. Současně byla uzákoněna možnost rozluky katolíků z vypočtených důvodů.

Během dvacátých let byly snahy o sjednocení úpravy v celé ČSR, ale princip společného majetku manželů platný na Slovensku, se neprosadil.

6. Zákon č. 256/1949 Sb., o právu rodinném

Novou právní úpravu si vyžádala především politická změna v únoru 1948, která měla být v souladu se sovětským právem.

Zákonem č. 256/1949, o právu rodinném, účinném od 1.1.1950 bylo z občanského zákoníku vyděleno právo rodinné i majetkové vztahy v manželství. Byl zaveden nový institut zákonné majetkové společenství v § 22 až 29, který byl základem pro pozdější bezpodílové spoluvlastnictví manželů. Šlo o zásadní změnu úpravy majetkoprávních vztahů mezi manžely.

Zavedení tohoto institutu bylo odůvodněno tím, že „o získaný majetek se zasloužili oba manželé ať už proto, že oba byli výdělečně činní nebo tím, že výdělečná činnost jednoho manžela byla uskutečnitelná jen za přímé či nepřímé pomoci druhého manžela (většinou žena pečující o děti a domácnost)“.⁶

Podle § 22 jmění, které nabyt kterýkoli z manželů za trvání manželství, s výjimkou dědictví, darů a toho, co sloužilo osobním potřebám některému

⁶ Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s.25

z manželů nebo k výkonu jeho povolání, tvořilo jeho získaný majetek. Získaným majetkem byl i výnos samostatného majetku (úroky, nájemné), nábytek, obrazy, výhry na los, odměny za mimořádné výkony apod. Přitom manžel si byl oprávněn určit, co potřebuje pro sebe a pro své potřeby v povolání.

Důvodem k této nové úpravě bylo především zrovnoprávnění manželky ve vztazích majetkových i odstranění omezení, které se týkalo správy společného majetku. Obvyklou správu jmění mohl provádět každý z manželů sám a k věcem, které překračovaly tuto obvyklou správu, potřeboval souhlas druhého manžela.

Nešlo však o kogentní úpravu, manželé si mohli upravit rozsah a správu společného majetku odchýlně, a to zprvu dohodou provedenou soudním zápisem a později notářským zápisem. Vůči třetím osobám byli oprávněni se na tuto dohodu odvolávat jen tehdy, byla-li jim známa.

Pokud jde o právní úkony jednoho z manželů při obstarávání obvyklých záležitostí rodiny, na základě kterých vznikal závazek, představovaly jednání, které zavazovalo oba manžele solidárně. Pouze na návrh jednoho manžela mohl soud z důležitých důvodů vyslovit, že právní úkon druhého manžela nemá tyto právní důsledky.

Dále bylo stanoveno, že ze jmění náležejícího do zákonného majetkového společenství se mohl hojit věřitel i jen jednoho z manželů. Dle judikatury však nebylo možné, aby věřitel uspokojil svou pohledávku proti druhému manželovi exekucí na jeho plat, který byl zatím jen nárokem. Bylo to odůvodněno tím, že pouhý nárok manžela na plat do zákonného majetkového společenství manželů ještě nenáleží, součástí tohoto společného majetku je až mzda vyplacená.

K zániku zákonného majetkového společenství mohlo dojít rozvodem, smrtí jednoho z manželů, prohlášením za mrtvého a zvláštním důvodem bylo zbavení svéprávnosti některého z manželů. Kromě toho ze závažných důvodů na žádost některého z manželů mohlo taktéž soudním rozhodnutím zaniknout majetkové společenství. Po zániku manželství platila přiměřeně ustanovení o spoluvlastnictví. V § 27 a 28 se nalézala ustanovení o způsobu vypořádání.

Mezery v právní úpravě doplňovala judikatura, i když nebyla tak četná jako k bezpodílovému spoluvlastnictví manželů. Například judikát R 19/60 uváděl, že záměna jednoho majetku patřícího jednomu z manželů za jiný majetek je jen změna hospodářské povahy a ne rozmnožení majetku. Tudíž u takového majetku nevzniká

majetkové společenství. Pokud ale byla věc nabyta zčásti z majetku společného a zčásti z majetku samostatného, společenství vzniklo.

Tato úprava majetkových vztahů mezi manžely platila až do přijetí občanského zákoníku č. 40/1964 Sb., který nabyl účinnosti dne 1. dubna 1964.

7. Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, těžiště v bezpodílovém spoluvlastnictví manželů

Základním institutem majetkoprávních vztahů v rodině se stalo „bezpodílové spoluvlastnictví manželů“ (dále „BSM“). Došlo tak k přesunu právní úpravy majetkových vztahů manželů ze zákona o právu rodinném zpět do občanského zákoníku.

Tato úprava byla zařazena do hlavy druhé v části druhé pod § 143 až 151 tohoto nového občanského zákoníku (dále „OZ“). Šlo však v tomto případě jen o úpravu tzv. osobního vlastnictví, proto byl ještě zařazen § 402 OZ, v němž sumárně šlo o úpravu tzv. soukromého vlastnictví ve vztahu k bezpodílovému spoluvlastnictví manželů, a § 500 OZ s úpravou přechodnou.

Ideologie této doby se zde odrazila v tom, že manželé nemohli s majetkem spadajícím do BSM disponovat odchylně od zákonné úpravy, protože tato ustanovení byla kogentní.

Dle soudní praxe bylo bezpodílové spoluvlastnictví právním institutem, který vyjadřoval charakter majetkoprávních vztahů mezi manžely, plynoucím z rovného postavení manželů po stránce hospodářské (R 70/65). Znakem charakterizujícím BSM byla nedělitelnost majetkového společenství. Tato koncepce nejlépe odpovídala tomu, že „v manželství se oba manželé přičiňují podle svých sil a možností o rozkvet rodiny manželstvím založeném již tím, že jsou oba výdělečně činní anebo že jeden z nich usnadňuje a podporuje výdělečnou činnost druhého péčí o děti a společnou domácnost“.⁷

⁷ Radvanová, S., Zuklínová, M. Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1999, s. 46.

Bezpodílovostí se osobní spoluvlastnictví manželů odlišuje od osobního spoluvlastnictví podílového. Proto bylo bezpředmětné vyjadřovat konkrétní míru účasti manželů na společných věcech, a to ani podílem, ani jiným vnějším způsobem.

Do BSM spadalo jen to, co mohlo být předmětem tzv. osobního vlastnictví (např. příjmy obou manželů z pracovního poměru, příjmy z členství v JZD, úspory vzniklé za trvání manželství,..) a co bylo nabyto některým z manželů za trvání manželství, s výjimkou věcí získaných dědictvím nebo darem. Také byly vyloučeny z BSM věci, které povahou a užíváním sloužily osobní potřebě nebo výkonu povolání jednoho z manželů. Věc musela opravdu sloužit osobní potřebě nebo výkonu povolání, nestačilo, že by věc k tomuto účelu jen mohla sloužit. Samostatným majetkem každého z manželů byl i majetek, jehož vlastníkem před uzavřením manželství byl jeden z manželů (R 70/65).

BSM se vztahovalo jen na věci, které musely být získány z poctivého zdroje. Věci získané trestnou činností nemohly být nikdy součástí BSM. Pokud jde o příjmy manžela z náhrady škody na zdraví (bolestné, ztížení společenského uplatnění), tak do BSM nepatřily, protože jde o práva úzce spjatá s osobou poškozeného.

Vyloučeny z BSM byly pohledávky a dluhy a vše ostatní, co nebylo věcmi v právním smyslu. Toto byl zásadní rozdíl oproti zákonnému majetkovému společenství, které se týkalo veškerého majetku. Dá se tedy říci, že kromě BSM měli manželé mezi sebou ještě další společný majetek, který se nazýval jako „ostatní společný majetek“. Dle § 496, který řešil výslovně neupravené vztahy, se užilo při nakládání s tímto majetkem ustanovení o BSM. K ostatnímu majetku se přihlíželo i při vypořádání BSM.

V právní úpravě BSM došlo postupně k několika změnám. První novelou byl zákon č. 131/1982 Sb., který zavedl zákonnou domněnku vypořádání bezpodílového spoluvlastnictví, nedošlo-li do tří let od zániku BSM k jeho vypořádání dohodou nebo nebyl-li ve stejné lhůtě podán návrh soudu na jeho vypořádání (§ 149). Dále byla touto novelou přeměněna dosavadní absolutní neplatnost právních úkonů týkajících se jiných než běžných záležitostí BSM, k nimž nedal jeden z manželů souhlas, na neplatnost relativní (zařazením do § 40a).

Další významnou a ze všech nejrozsáhlejší novelou byl zákon č. 509/1991 Sb. Tímto zákonem bylo připojeno ustanovení týkající se restitucí (§143), podle

kterého platí, že věci vydané v rámci předpisů o restituci majetku jednomu z manželů, který měl vydanou věc ve vlastnictví před uzavřením manželství a nebo jemuž byla věc vydána jako právnímu nástupci původního vlastníka, nepatří do BSM.

Bylo také přidáno ustanovení § 143a OZ, kterým došlo k návratu k dispozitivnosti, podobně jako tomu bylo v zákoně o právu rodinném z roku 1949. Umožnil manželům se odchýlit od zákonného rozsahu BSM, a to ho rozšířit nebo zúžit, dohodnout se podobně o správě a oddálit vznik BSM až ke dni zániku manželství.

Další změnou bylo připojení § 148a OZ, podle kterého mohl manžel použít majetek patřící do BSM jen se souhlasem druhého manžela. Pokud jeden z manželů získal oprávnění k podnikatelské činnosti, tak byl soud na návrh druhého manžela povinen zrušit BSM. Návrh mohl podat kterýkoli z manželů. Pokud po zrušení BSM podnikatel vykonával činnost s pomocí nebo společně s druhým manželem, který nebyl podnikatelem, dělily se příjmy mezi ně podle uzavřené smlouvy, jinak rovným dílem.

Písemná forma dohody o vypořádání BSM a dohod modifikujících BSM podle § 143, pokud se týkaly nemovitosti, byla zavedena zákonem č. 264/1992 Sb. Tyto dohody týkající se nemovitostí nabývají účinnosti vkladem do katastru nemovitostí.

Poslední novelou provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. bylo především nahrazeno dosavadní bezpodílové spoluvlastnictví manželů právním institutem společného jmění manželů (dále „SJM“). Novela přinesla rovněž rozšíření smluvní autonomie manželů.

III. Pojem společné jmění manželů

SJM je podle platné právní úpravy majetkovým společenstvím manželů a nejdůležitějším institutem manželského majetkového práva.

Zásadní změna oproti úpravě BSM je ve vymezení předmětu SJM, do kterého jsou nově zařazeny kromě majetku i závazky. Manželé jsou spoluvlastníky společných věcí, přičemž míra jejich účasti není vyjádřena podílem. Taktéž ani míra účasti každého z manželů na právech a povinnostech závazkového vztahu není u společných závazků vyjádřena.

Právní praxe se zavedením SJM řešila vzájemný vztah mezi dřívějším BSM a současným SJM. Dospěla ke správnému závěru, že SJM stejně jako BSM představuje základní formu manželského majetkového režimu. BSM se s účinností od 1.8. 1998 transformovalo do SJM, pokud k tomuto datu existovalo. V případě, že bylo už dříve BSM zrušeno, účinností zákona č. 91/1998 Sb. nevzniklo k tomuto datu SJM. Společné jmění manželů a bezpodílové spoluvlastnictví jsou podle Nejvyššího soudu dva rozdílné instituty, a to pojmenováním, předmětem, rozsahem, obsahem i zánikem.⁸

Systematicky je SJM stejně jako BSM zařazeno do části druhé občanského zákoníku, nazvané „Věcná práva“. Změnou ovšem oproti dřívější úpravě je zařazení pod marginální rubriku „Spoluvlastnictví a společné jmění manželů“. SJM je upraveno v § 136 odst. 2 a § 143 až § 151 OZ, částečně i v jiných zákonech (např. zákon č. 74/1994, kterým se upravují některé spoluvlastnické vztahy k bytům a nebytovým prostorům a doplňují některé jiné zákony, zákon č. 182/2006, o úpadku a způsobech jeho řešení,..)

⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 1803/2000.

IV. Vznik společného jmění manželů

Majetkové společenství manželů je vázáno na manželství; mezi jinými osobami než mezi manžely toto společenství nevzniká. Předpokladem vzniku společného jmění manželů není společné bydlení manželů, ani vedení společné domácnosti či manželské soužití.⁹ Ke vzniku SJM však nestačí jen uzavření manželství, je třeba i nabytí majetku oběma manžely nebo jedním z nich, a to majetku ze zákona nevyločeného ze společenství.

Uzavřením manželství tedy SJM vzniká vždy, i když je možné odložit vznik SJM ke dni zániku manželství nebo pozměnit jeho rozsah. Insolvenční zákon výslovně ve svém ustanovení § 276 stanoví, že po dobu trvání účinků prohlášení konkurzu nemůže vzniknout nové SJM. Pokud dlužník uzavře nové manželství, odkládá se vznik SJM ke dni zániku těchto účinků. Nemůže vzniknout v průběhu konkurzu, i když uzavírá dlužník první manželství.

Dle § 3 zákona o rodině se manželství uzavírá svobodným a úplným souhlasným prohlášením muže a ženy před obecním úřadem pověřeným vést matriku, popřípadě úřadem, který plní jeho funkci, nebo před orgánem církve nebo náboženské společnosti oprávněné k tomu zvláštním předpisem, a to veřejně a slavnostním způsobem v přítomnosti dvou svědků.

Zákonem č. 234/1992 Sb. byla zavedena možnost uzavření manželství nejen před orgánem státu, ale i před příslušným orgánem církve. Tím byl od roku 1992 postaven na roveň sňatek občanský a sňatek církevní. Dle § 4c ZR jsou platná podle našeho práva i manželství uzavřená v cizině po 1.1.1950 (od účinnosti zákona č. 265/1949 Sb.) podle příslušného tamního práva církevní formou.

Církvemi a náboženskými společnostmi oprávněnými ve smyslu § 3 odst. 1 ZR jsou církve a náboženské společnosti registrované podle zákona č. 308/1991 Sb., o svobodě náboženské víry a postavení církví a náboženských společností. K uzavření církevního sňatku je nyní zapotřebí osvědčení o tom, že jsou snoubenci právně způsobilí k uzavření manželství. Oprávněným k vydání tohoto je matriční

⁹ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 53.

úřad. Pokud by bylo v době uzavírání manželství osvědčení starší než tři měsíce, nelze manželství před církevním orgánem platně uzavřít.

Není možné uzavřít manželství ženatým mužem nebo vdanou ženou. Takové manželství má být soudem prohlášeno i bez návrhu za neplatné. Pokud dřívější manželství zaniklo nebo bylo prohlášeno za neplatné, nové manželství je zhojeno (konvalidováno) ze zákona, nikoli až konstitutivním rozhodnutím. SJM v tomto případě nevzniká až zhojením, ale formálně platným uzavřením manželství. Majetek vypořádáním připadlý manželovi konvalidujícího manželství je majetek v jeho odděleném, výhradním vlastnictví. Pokud by ke konvalidaci nedošlo a manželství by bylo prohlášeno za neplatné (s účinností ex tunc), SJM zanikne s účinností ex nunc a provede se jeho vypořádání.

Dále je manželství zapovězeno pro příbuzné v linii přímé a mezi sourozenci, zde ke konvaliditě nemůže dojít, i když šlo o příbuzenství založené osvojením.

Pro snoubence starší 16 let a mladší než 18 let je třeba svolení soudu, neplatnost zde také není absolutní. Pokud jeden z nich dovršil 18 let nebo manželka otěhotněla, manželství se konvaliduje. O neplatnost absolutní jde však v případě, že jeden ze snoubenců byl při uzavírání manželství mladší než 16 let.

Další překážkou platnosti je duševní porucha jednoho ze snoubenců, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům. Soud v tomto případě vysloví neplatnost jen na návrh kteréhokoli z manželů; nestane se tak, jestliže se zdravotní stav stal slučitelný s účelem manželství.

Dle § 17 odst. 1 zák. o rodině teprve manželství prohlášené za neplatné se považuje za neuzavřené. Proto také Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí (R 42/1972) vyslovil názor, že SJM vzniká i v manželství neplatném.

Neplatné manželství je třeba odlišovat od manželství zdánlivého (putativního). Z hlediska práva takové manželství není, nemohlo tedy ani vzniknout. Je vyloučena i pozdější konvalidace. Nevzniklo přesto, že snoubenci se chovali jako by uzavírali manželství, jako by přijímali sňatečné prohlášení atd., avšak obřad nebyl objektivně platný. Závady způsobující neexistenci manželství spočívají v nesplnění některého ze základních požadavků kladených zákona o rodině na sňatek (např. když sňatečný obřad probíhá před jiným státním orgánem nebo úřadem než takovým, který je zákonem určen, aby přijímal sňatečná prohlášení; manželství uzavřené nezletilcem; manželství uzavřené mezi osobami stejného pohlaví; případy, kdy ke sňatku dochází při výuce, z žertu,...). Vzhledem

k těmto zjevným vadám není třeba, aby soud o neexistenci manželství musel rozhodovat, i když takovému rozhodnutí nic nebrání. Soudní rozhodnutí má v tomto případě pouze deklaratorní charakter.

V. Předmět společného jmění manželů

1. Předmět obecně

Jestliže vzniklo manželství, stává se společným jméním manželů vše, co manželé buď společně nebo individuálně za jeho trvání nabyli, a nejde o níže stanovené výjimky. Dochází tak k vytváření masy společného jmění, která se mění tím, že denně do ní může něco přibývat a zároveň z ní většinou něco denně vystupuje. K nabytí SJM musí dojít legálním způsobem, přičemž nerozhoduje právní důvod nabytí (s dále uvedenými výjimkami).

Rozsah SJM je stanoven v § 143 OZ a manželům je umožněno, aby se od zákonem stanoveného rozsahu odklonili v § 143a OZ a další možná modifikace je rozhodnutím soudu na návrh jednoho z manželů v § 148 OZ (viz níže). Do SJM náleží majetek nabytý jedním z manželů nebo oběma společně za trvání manželství a závazky, které některému z manželů nebo oběma společně vznikly za trvání manželství, pokud není takový majetek nebo závazky ze zákonného důvodu nebo smluvního důvodu ze SJM vyloučen.

Obecná úprava SJM může být vyloučena úpravou zvláštní. Jako příklad lze uvést zákon č. 527/1990 Sb., o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích, ve znění pozdějších předpisů, ve kterém se úprava o spolupůvodcích patentu vztahuje i na manžele.

Jměním se rozumí souhrn penězi ocenitelných majetkových hodnot (aktiv) a souhrn penězi ocenitelných hodnot, která osoba dluží jinému (pasiv).

2. Majetek SJM (aktiva)

Jde o majetek vymezený v § 143 odst.1 písm.a) OZ. V rámci SJM se majetkem rozumí věci, pohledávky, jiná práva (např. průmyslová) a jiné hodnoty ocenitelné penězi (např. cenné papíry).

Někteří autoři¹⁰ řadí mezi majetková práva jak práva věcná (např. právo odpovídající věcnému břemeni), tak i práva závazková (např. pohledávky z vkladových účtů). Oprávnění z věcných břemen ale spíše do SJM nespadá.¹¹

Protože předmětem SJM může být vše, co bylo předmětem BSM, tak je i nyní použitelná většina soudních rozhodnutí vztahující se k vymezení předmětu BSM.

Pokud jde o věci, tak předmětem SJM mohou být jak věci movité, tak věci nemovité a další objekty, které nelze přímo nazvat věcmi, ale které i tak mohou být předmětem vlastnictví; jedná se především o byty a nebytové prostory. Je třeba mít na mysli, že ze zákona existují věci, které jsou vyloučeny z běžného nakládání s nimi (*res extra commercium*) a věci, které mohou být jen ve vlastnictví státu, obce nebo určitých právnických osob jako např. nerostné bohatství (čl. 11 odst. 2 Listiny základních práv a svobod a § 125 odst. 2 OZ). Takové věci nemohou být nabyty do SJM.

V souvislosti s věcmi je třeba se zmínit o problematice součástí věci a příslušenství věci. Podle § 120 odst. 1 OZ je součástí věci vše, co k ní podle povahy náleží a nemůže být odděleno, aniž by se tím věc znehodnotila. Vlastníkem součástí věci je zásadně vlastník věci hlavní. Jednotlivé součásti jsou věcmi samostatnými až do zamontování s příslušným určením za trvalou součást celku. Pokud vlastník věc (např. auto) rozloží na jednotlivé součásti (např. náhradní díly u auta), stávají se tímto okamžikem samostatnými věcmi a současně nedochází ke změně vlastníka.

V případě, že věc hlavní je ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů a součást této věci vznikne až za trvání manželství, je vlastníkem i této součásti nadále vlastník hlavní. Jako příklad mohu uvést přístavbu k rodinnému domu, který je ve výlučném vlastnictví manželky. Tato přístavba je součástí věci a nepatří do SJM, i když byla postavena za trvání manželství. Je třeba mít na paměti, pokud jde

¹⁰ Radvanová, S., Zuklínová, M. Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1999, s. 46, 47.

¹¹ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 68.

o přístavby a nástavby, že stavba není součástí pozemku podle § 120 odst. 2 OZ (již neplatí dřívější pravidlo „superficies solo cedit“). Kromě těchto staveb hlavních existují i stavby jiné (např. kůlny, altány, studny), které součástí nebo příslušenstvím pozemku jsou.

Součástí pozemku jsou také porosty. Teprve separací se porosty a plodiny stávají samostatnou věcí. U porostů po sklizni (těžbě) dochází za trvání SJM ke změně vlastnictví, pokud je pozemek ve vlastnictví pouze jednoho z manželů, protože sklizeň přichází do tohoto společného jmění.¹²

Pokud byly na součást věci vynaloženy prostředky z jiné masy majetku (např. nově pořízené topení ze společných prostředků v domě, který je ve výlučném vlastnictví manžela), pak manžel mající z toho prospěch musí tuto sumu nahradit při vypořádání SJM.

Příslušenstvím věci jsou podle § 121 odst.1 OZ věci náležející vlastníku věci a jsou jím určeny k tomu, aby byly s věcí hlavní trvale užívány. Může se jednat např. o náhradní pneumatiky, lékárníčku, autorádio. Příslušenství zůstává samostatnou věcí. Jako příklad lze uvést koupi zahradního nábytku z výlučných prostředků jednoho manžela, aby byl užíván na zahradě, která je buď společná nebo je v odděleném vlastnictví druhého; nábytek je nadále ve výlučném majetku.

V souvislosti s věcmi je třeba se také zmínit o penězích. Pouze hotové peníze jsou věci. Pokud se peníze uloží na vkladní knížky, běžné účty nebo jinou formou u peněžního ústavu, tak se změny na pohledávku. Naopak výběrem na hotové peníze dojde k obratu a spadají do SJM. Vzhledem k vyvrátitelné domněnce v § 143 OZ by manžel, který tvrdí, že určitá částka peněz nespadá do SJM, ale do jeho výlučného vlastnictví, musel toto tvrzení dokázat.

Podle § 143 odst.1 písm. a) OZ SJM tvoří kromě jiného „majetek nabytý některým z manželů nebo jimi oběma společně za trvání manželství“. Definicí nabytí do vlastnictví nalezneme v § 132 OZ. Toto ustanovení stanoví, že vlastnictví věci lze nabýt kupní, darovací nebo jinou smlouvou, děděním, rozhodnutím státního orgánu nebo na základě jiných skutečností stanovených zákonem.

¹² R 42/72: „Výnosy, užitky a přírůstky věci patřily do bezpodílového spoluvlastnictví manželů, ať už věc sama je jejich společná nebo ve vlastnictví jen jednoho z nich.“

2.1. Nabytí do SJM na základě smlouvy

Jako typické smluvní důvody jsou uvedeny kupní a darovací smlouva. Vzhledem k zákonnému vymezení předmětu SJM musíme u nabytí smlouvou vyloučit smlouvu darovací. Jako smluvní typ, kterým se nabývá do SJM nejčastěji, je smlouva kupní. Nabytí vlastnictví je však možné na základě každé smlouvy, kterou dochází ke změně vlastníka. Příkladem je smlouva směnná, dohoda o zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví, smlouva pracovní. Nabytí věci do SJM děděním je stejně jako darování zákonem vyloučeno.

Jsou-li účastníky smlouvy oba manželé společně, musí splňovat jak obecné předpoklady pro platné nabytí, tak i zvláštní, je-li jich dle zvláštních předpisů zapotřebí. Rozhodující pro zařazení věci do SJM je okamžik nabytí vlastnictví k věci, nikoliv okamžik uzavření platné smlouvy (jde o majetek nabytý za trvání manželství).¹³

U movitostí dojde k nabytí vlastnictví převzetím věci (tradicí), není-li dohodnuto účastníky jinak nebo nestanoví-li zákon něco jiného. O nabytí vlastnického práva nejde, pokud jeden z manželů zcizil věc před uzavřením manželství, a poté za trvání manželství od smlouvy odstoupil, takže si strany vzájemně vrátily plnění. Nadále věc zůstává ve výlučném vlastnictví manžela.

U nemovitostí, které jsou předmětem evidence v katastru nemovitostí je rozhodující pro nabytí vlastnictví právní moc vkladu do katastru nemovitostí. Jde-li o nemovitosti, které nejsou předmětem katastru nemovitostí, nabývá se vlastnictví okamžikem účinnosti smlouvy. Jestliže právní účinky vkladu nastanou po uzavření manželství, stává se nabytá věc součástí SJM. Byl-li před uzavřením manželství jedním z manželů podán návrh na vklad vlastnického práva příslušnému katastru nemovitostí, pak vlastnické právo k nabyté nemovitosti získává jen on.

Pokud k nabytí vkladem došlo před uzavřením manželství a za trvání manželství byla doplacena cena za společných prostředků, nedochází ke vzniku vlastnického práva druhého manžela. Šlo by o investice ze společného majetku do výlučného a přihlédlo by se k tomu při zániku manželství a jeho vypořádání.

¹³ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 75.

Může i vzniknout situace, kdy jeden ze snoubenců zaplatil kupní cenu před uzavřením manželství a vlastnické právo bylo do katastru nemovitostí vloženo až po uzavření manželství. I když došlo k nabytí vlastnického práva za trvání manželství, tak nemovitost do SJM nenáleží, protože kupní cena byla zaplacená z výlučných prostředků. Stejně by tomu bylo, i kdyby byla kupní cena uhrazena z prostředků obou snoubenců; jednalo by se o podílové spoluvlastnictví.

Pokud jsou účastníky smlouvy o převodu nemovitosti oba manželé, musí být odstoupení od této smlouvy adresováno oběma manželům a musí se projev vůle od smlouvy odstoupit dostat do dispozice každého z nich, jinak účinky odstoupení nenastanou.¹⁴

Do SJM nepatří nic, co manželé nabyli při neexistenci SJM za trvání manželství. Lze totiž vznik SJM odložit do doby zániku manželství (více níže). V tomto případě nabývají manželé buď do individuálního nebo podílového vlastnictví.

Zajímavá je situace, kdy manželství zaniklo, ještě ale nebylo vypořádáno a mezitím jeden z manželů uzavřel nové manželství. Vypořádáním nejde o nabytí vlastnictví, ale o to, komu věc ve vlastnictví zůstane a kdo vlastnictví ztrácí, proto věci vypořádané patří do výlučného majetku účastníka vypořádání. Pokud byly určité částky v rámci vypořádání hrazeny ze společných prostředků existujícího SJM, tak jde pouze o investice ze společného majetku do výlučného.

Pokud je účastníkem kupní smlouvy o převodu nemovitosti pouze jeden z manželů, bude do katastru nemovitostí zapsán on. Druhý manžel se stává vlastníkem nabyté nemovitosti na základě smlouvy svého partnera, pokud nebyl zúžen rozsah SJM a nebo nebyly použity k nabytí nemovitosti výlučně jen prostředky druhého manžela. Jeho vlastnické právo se zapíše záznamem na základě ohlášení doloženého jejich prohlášením.

Vyloučen je prodej věci z majetku výlučného druhému manželovi, pokud nebyl zákonný rozsah SJM modifikován. Věc by byla nabývána do SJM; není možné, aby byl manžel prodávajícím a současně s druhým manželem kupujícím.

¹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 3005/99.

2.2. Nabytí do SJM rozhodnutím státního orgánu

Nabytí SJM je také možné na základě rozhodnutí soudu nebo správního orgánu. Jde však vždy o konstitutivní rozhodnutí, které vlastnictví zakládá.

Jde o rozhodnutí podle § 135c odst.2 o vlastnictví stavby zřízené neoprávněně na cizím pozemku. Soud přikáže stavbu za náhradu do vlastnictví vlastníku pozemku, pokud s tím souhlasí a pokud by odstranění stavby nebylo účelné. Je-li vlastníkem pozemku jeden z manželů, nabývá vlastnictví on. Je-li pozemek ve vlastnictví podílovém obou manželů, nabývají stavbu podle svých podílů do podílového spoluvlastnictví, a pokud patří pozemek do SJM, tak i stavba je rozhodnutím v SJM.

Dále přichází v úvahu rozhodnutí při zrušení a vypořádání podílového spoluvlastnictví. Pokud soud rozhodne tak, že věc se stane výlučným vlastnictvím jednoho ze spoluvlastníků, případně tato věc do SJM tohoto bývalého spoluvlastníka a jeho manžela? Jde o složitou otázku, na jejíž řešení se objevují různé názory. Podle právní praxe i odborné literatury spoluvlastník nabývá podíly ostatních spoluvlastníků tím, kdo bude nadále vlastníkem společné věci. Protože případnutí nabytých ideálních podílů do SJM by znamenalo dosti nepřehlednou situaci, tak se objevuje i jiný názor a to, že přikázáním věci jednomu spoluvlastníku pouze odpadá omezení daná právem ostatních vyloučených spoluvlastníků, přitom podstata práva výlučného vlastníka je stejná. Nabyté podíly se součástí SJM nestávají a byly-li použity na náhradu podílu společné prostředky, jde o investici ze společného jmění ve prospěch výlučného majetku jednoho z manželů.¹⁵ Přikáže-li soud celou věc manželům jako majitelům jednoho podílu, tak se tímto způsobem může celá věc dostat do SJM.

Také rozhodnutím soudu při zpracování věci (§ 135b) nebo přiklepem při výkonu rozhodnutí prodejem nemovitosti (§ 329 odst.2 a 3, § 336i o.s.ř.) dochází k nabytí vlastnictví.

¹⁵ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 83.

2.3. Nabytí do SJM na základě jiných skutečností

Jedním z možných způsobů je nabytí na základě zákona. Jako příklad tohoto způsobu nabytí může posloužit transformace práva osobního užívání pozemku na vlastnictví fyzické osoby (§ 872 OZ). Pokud se transformovalo toto právo během manželství, stalo se vlastnické právo součástí BSM (v současnosti do SJM), jak vyplývá z R 63/95. Byla-li ale platně uzavřena dohoda o zřízení práva osobního užívání pozemku s jedním manželem před uzavřením manželství a k registraci této dohody došlo už za trvání manželství, právo společného užívání pozemku manžely nevzniklo a pozemek tedy transformací práva osobního užívání pozemku na vlastnické právo nepřípadl do BSM.¹⁶

Příklepem se při dražbě podle zákona č. 26/2000 Sb., o veřejných dražbách nabývá vlastnictví. Je-li vydražitelem jeden z manželů, stává se takto nabytá věc součástí SJM bez ohledu na použité prostředky. I jiné orgány než soud mohou rozhodnout o příklepu a tato rozhodnutí mají konstitutivní povahu (§ 11 zákona 427/1990 Sb.).

Vydržením přichází věc do SJM, pokud je vydržitelem jeden z manželů, druhý z manželů není ohledně držby ve zlé víře a jestliže žijí v trvajícím manželství za existujícího SJM. Je tomu proto, že vydržení není zařazeno mezi výjimky v § 143 OZ (nález ÚS sp. zn. II. 219/95). Pokud se vydrží část sousedního pozemku jedním z manželů, která se připojí k pozemku, který je ve výlučném vlastnictví manžela, zůstává výlučným vlastníkem takto vydrženého pozemku. Důvodem k tomuto závěru je, že zde není předmětem oprávněné držby právo společné oběma manželům.

Vytvoření věci oběma manžely nebo jedním z nich po uzavření manželství připadá do SJM okamžikem jejího zhotovení, s výjimkou uměleckých děl. Takové dílo se nestává součástí SJM, ale až částka, která je získána prodejem tohoto díla. Podle soudní praxe ke vzniku stavby postačí, je-li stavba vybudována do takového stádia, že je již nezaměnitelným způsobem individualizována. Jde o okamžik, kdy je patrné dispoziční řešení prvního nadzemního podlaží. Podobně byt existuje, pokud je rozestavěn v domě, který je v takovém stupni rozestavěnosti, že je již navenek

¹⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2988/99.

uzavřen obvodovými stěnami a střešní konstrukcí. Pokud stavba v okamžiku uzavření manželství byla v takovémto stádiu a za trvání manželství byla jen dokončována, nestává se předmětem SJM.

Porosty i přírůstky patří k věci hlavní. Může se jednat jak o přírůstky věci (např. přístavby a nástavby u staveb, stromy, keře,..), tak výnosy z peněz a cenných papírů. Separací může dojít ke změně vlastnictví. Pokud takto nabytí vlastnictví někdo jiný, tak nabytí do SJM za splnění dalších podmínek stanovených zákonem. K nabytí přírůstku věci do SJM dojde, i když jde o věc náležející do výlučného vlastnictví jen jednoho z manželů (R 42/72). U úroků z prodlení vznikne vlastnické právo jejich převzetím (tím teprve dochází k jejich separaci od majetku předchozího vlastníka)¹⁷ a pro úroky z vkladů je rozhodující jejich splatnost.

3. Závazky SJM (pasiva)

Zákonem č. 91/1998 Sb. byly do předmětu SJM začleněny závazky, které některému z manželů nebo oběma manželům společně vznikly za trvání manželství.

Z předmětu SJM jsou vyjmuty závazky týkající se majetku, který náleží výhradně jednomu z manželů. O takový závazek jde, například pokud má manžel nemovitost ve výlučném vlastnictví a uzavře ohledně této nemovitosti smlouvu o dílo. Bylo by jistě nevhodné, aby druhý manžel nesl závazky týkající se majetku, který nespadá do SJM.

Dále jsou z předmětu SJM výslovně vyloučeny závazky, jejichž rozsah (výše) přesahuje míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů, které převzal jeden z nich bez souhlasu druhého manžela.

Pro posouzení, zda závazek převzatý jen jedním z manželů, spadá do SJM, je rozhodující, zda závazek míru majetkové přiměřenosti přesahuje či nepřesahuje. Judikatura otázku, co se rozumí přiměřeností majetkovým poměrům manželů, zatím neřešila. Komentář k občanskému zákoníku uvádí: „U těchto závazků, které převzal jeden z manželů bez souhlasu druhého z manželů, bude nutno vykládat podle

¹⁷ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné. 4. aktualizované a doplněné vydání. 1. díl. Praha: ASPL, a.s., 2005, s. 357.

okolností konkrétních případů a se znalostí majetkových poměrů manželů (tj. zejména rozsahu majetku ve společném jmění manželů, ale také hospodářských a majetkových možností manželů), aby se důvodně mohlo dospět k závěru, že tu šlo vlastně o zřejmý exces z majetkových poměrů manželů.“¹⁸ Mělo by se také přihlédnout k účelu závazku a která majetková masa existující v manželství měla ze závazku prospěch. Jinak se bude posuzovat závazek týkající se obvyklé rekonstrukce společné věci manželů a jinak koupě luxusní věci zcela se vymykající potřebám v rodině.

Jestliže závazek převzali oba manželé společně nebo jeden se souhlasem druhého, patří závazek do SJM a platí, že tento závazek plní oba manželé společně a nerozdílně, tedy solidárně (§ 145 odst.3). Za splnění tohoto závazku odpovídají jak veškerým majetkem, který je součástí SJM, tak každý svým výlučným majetkem. Každý z manželů odpovídá tak za závazky v plné výši a věřitel je oprávněn vymáhat celý dluh proti kterémukoli z manželů odděleně nebo společně. Splněním jedním z manželů závazek zaniká. Věřitel může žalovat i jen jednoho z manželů a kterýkoli z manželů může zaplatit uloženou povinnost. Výkon rozhodnutí je však možný jen proti manželovi, ke kterému se váže rozhodnutí na plnění.

Pokud jde o závazek týkající se výlučného majetku jednoho manžela nebo závazek, jehož rozsah přesahuje míru přiměřenou majetkovým poměrům manželů a manžel ho převzal bez souhlasu druhého, tak takový závazek do SJM nespadá. Manžel v takovém případě za jeho splnění odpovídá především svým výlučným majetkem, ale i majetkem, který tvoří SJM. Podle § 262a o.s.ř. je možné výkon rozhodnutí na majetek patřící do SJM nařídít také tehdy, jde-li o vydobytí závazku, který vznikl za trvání manželství jen jednomu z manželů.

Společným majetkem se pro účely nařízení výkonu rozhodnutí považuje i ten majetek, který není v SJM jen proto, že byl smlouvou zúžen rozsah SJM nebo že byl smlouvou vyhrazen vznik SJM ke dni zániku manželství (§ 262a o.s.ř.). Při výkonu rozhodnutí se nepřihlíží ke smlouvě, kterou byl zúžen zákonem stanovený rozsah SJM o majetek, který patřil do SJM v době vzniku vymáhané pohledávky. Totéž platí, byl-li zákonem stanovený rozsah SJM smlouvou rozšířen o majetek povinného, který nepatřil do SJM v době vzniku vymáhané pohledávky .

¹⁸ Holub, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. Praha: Linde Praha, a.s., 2003, s.350.

Je-li exekucí postižen majetek patřící do SJM, tak druhý manžel je účastníkem řízení (§ 255 odst. 2 o.s.ř.), a to od okamžiku, kdy se věci nebo práva patřící do SJM stanou předmětem výkonu rozhodnutí. Účastenství manžela povinného však nepřichází v úvahu v případě výkonu srážkami ze mzdy, protože mzdový nárok není předmětem SJM. Druhý manžel jako účastník řízení je oprávněn využívat všech práv, která jsou poskytnuta účastníkům řízení, včetně možnosti podat návrh na vyloučení majetku z výkonu rozhodnutí (§ 267 o.s.ř.). Tuto excindační žalobu je druhý manžel oprávněn podat, pokud je výkon rozhodnutí veden na věci, které nepřipouští výkon rozhodnutí a pokud je výkon veden proti majetku náležejícímu do SJM, jestliže závazek vznikl pouze jednomu z manželů při používání majetku, který podle smluv podle § 143a OZ nepatřil do SJM a oprávněnému byl obsah těchto smluv znám, a dále pokud byl tento majetek ve výlučném vlastnictví povinného manžela. Z judikatury vyplývá, že „žaloba na vyloučení majetku z výkonu rozhodnutí nemůže být úspěšná, jestliže vymáhaná pohledávka vznikla (za trvání manželství jednému z manželů) před uzavřením smlouvy o zúžení zákonem stanoveného rozsahu společného jmění manželů“¹⁹.

Pokud druhý manžel úspěšně uplatnil excindační žalobu a zároveň dlužník nemá výlučný majetek, ze kterého by mohl věřitel svou pohledávku uspokojit, tak má věřitel možnost podat návrh na prohlášení konkurzu na dlužníka. Poté dojde k zániku a vypořádání SJM a z té části, která náleží úpadci, je možné dluh uspokojit. Pokud by dluh jednoho z manželů převyšoval hodnotu jeho vypořádacího podílu, který by mu patřil, tak o řešení této situace pojednávám v rámci podkapitoly vypořádání SJM podle insolvenčního zákona. .

Pokud právním důvodem vzniku závazku není právní úkon, nýbrž je jím porušení právní povinnosti, budou se analogicky aplikovat ustanovení občanského zákoníku podle § 143 n OZ. Je tomu tak proto, že občanský zákoník tyto případy výslovně neupravuje; použijí se tedy ta ustanovení, která upravují vztahy svým obsahem a účelem jim nejbližší (§ 853 OZ). Ustanovením § 144 OZ je založena vyvratitelná právní domněnka, že není-li prokázán opak, má se za to, že majetek nabytý a závazky vzniklé za trvání manželství tvoří SJM.

¹⁹ R 85/05.

4. Výlučný majetek

Majetek, který netvoří předmět SJM ani předmět podílového spoluvlastnictví mezi manžely, zůstává výlučným (samostatným, odděleným) majetkem každého z manželů. Jedná se o výjimku z toho, že každá věc nabytá za trvání manželství náleží do SJM.

Účastník sporu, který tvrdí že věc patří do SJM, musí dokázat, že věc byla nabyta za trvání manželství. Pokud důkazní břemeno unese a druhý z manželů tvrdí skutečnosti, které věc ze SJM vylučují, bude na něm důkazní břemeno ohledně těchto skutečností.²⁰

Právní úprava výlučného majetku se řídí jinými zákonnými pravidly než ustanoveními občanského zákoníku o SJM. Tuto majetkovou masu lze za trvání manželství nabýt, jen když to zákon připouští (nejde-li o modifikaci SJM). K tomuto majetku nemá druhý manžel žádné právo, pokud k tomu není vlastníkem zmocněn (nejsou-li zde podmínky pro jednatelství bez příkazu - § 742 n OZ) nebo pokud nejde o běžnou záležitost (§ 21 zák. o rodině). K zmocnění manžela dochází většinou příkazní smlouvou (§ 724 n OZ).

Jestliže nese výlučný majetek užítky, patří tyto do SJM. Na druhou stranu závazky týkající se výlučného majetku do SJM nespádají, pokud není mezi manžely sjednáno jinak (§ 143a OZ). „Tento legislativní stav je de lege ferenda neudržitelný.“²¹ Jde o nevyvážený stav, protože závazky jsou zdrojem výnosů a kolikrát udržení výnosu podmiňuje jejich přijetí.

²⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2615/2004.

²¹ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 99.

Jednotlivé výjimky z majetku tvořícího SJM:

4.1. Věci, které nemůže občan nabýt (extra commercium)

Jejich nabývání, zcizování a další dispozice s nimi upravují zvláštní veřejnoprávní předpisy (např. jedy, třaskaviny apod.)

4.2. Majetek nabytý v době, kdy SJM neexistuje

Jedná se o majetek nabytý manželem před uzavřením manželství. Do této skupiny se řadí i majetek, který byl nabyt během manželství, pokud SJM mezi manžely z nějakého důvodu neexistuje (např. byl vznik SJM odložen na den zániku manželství).

4.3. Majetek nabytý za trvání manželství z titulu dědictví bez ohledu na to, jde-li o dědění ze zákona nebo ze závěti

Jestliže se stal dědicem pouze jeden z manželů, nabývá majetek do svého výlučného vlastnictví. Pokud věc získali oba manželé jako dědici, stává se věc jejich podílovým spoluvlastnictvím.

Zůstavitel nemůže v závěti stanovit, že dědictví má připadnout do SJM. Dovedit je třeba, že do podílového spoluvlastnictví zůstavitelem stanovené připadnutí do společného jmění bude nutno posuzovat podle ustanovení § 36 odst.1 a § 478 OZ o tom, že podmínky připojené k závěti nemají právní následky.²²

²² Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s.,2000,s.78

4.4. Majetek nabytý za trvání manželství z titulu darování

Ponechání věci nabyté děděním nebo na základě darovací smlouvy ve výlučném vlastnictví se zdůvodňuje tím, že se o tuto hodnotu druhý z manželů nijak nezasloužil.

Pro takto nabytý majetek platí obdobně to, co bylo zmíněno v předchozím případě, tedy dary získané za trvání manželství jsou ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů, popř. v podílovém spoluvlastnictví obou manželů. Dar nemůže přijít do SJM, i kdyby to byla vůle dárce. Toto řešení je možné pokládat za překonané. „Jsou-li obdarováni oba manželé a vůle smluvních stran k tomu směřuje, lze jen obtížně hledat argumenty, proč by dar měl být předmětem podílového spoluvlastnictví a nikoli předmětem majetkového společenství manželů (nelze navíc přehlédnout, že se stále jedná o nabytí majetku za trvání manželství).“²³

Pokud bude sporné, zda obdarovaným je jeden z manželů nebo oba manželé, tak podle judikatury je rozhodující vůle dárce (R 42/72). Na jeho úmysl bude třeba většinou usuzovat z okolností, za kterých k darování došlo. Nevystačí se pouze s posuzováním povahy darované věci.

Jeden z manželů může darovat druhému manželovi jen, jestliže jde dar z výlučného vlastnictví dárce. Takto je možné, aby manžel jako podílový spoluvlastník daroval druhému svůj podíl.

Z darování jsou vyloučeny věci, které jsou předmětem SJM. Kdyby byl dar získán i jen z části ze společných prostředků, jednalo by se o neplatný dar. Pokud jde tedy o dary např. k narozeninám, k Vánocům apod., jde o hospodaření se společným majetkem a jsou-li přiměřené majetkovým poměrům manželů není třeba k jejich koupení souhlas „obdarovaného“ manžela. Takovýto dar by se mohl dostat do výlučného vlastnictví „obdarovaného“, pokud by se jednalo o věc, která podle své povahy slouží osobní potřebě jen jednoho z manželů.

²³ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 80

4.5. Majetek vydaný na základě předpisů o restituci majetku jednomu z manželů, který měl vydanou věc ve vlastnictví před uzavřením manželství anebo jemuž byla věc vydána jako právnímu nástupci původního vlastníka

Zákonem č.509/1991 Sb. byl rozšířen výčet výlučného majetku o tento výše specifikovaný majetek. Restituční zákony (např. zákon č. 403/1990 Sb., o zmírnění následků některých majetkových křivd, zákon č. 87/1991 Sb., o mimosoudních rehabilitacích, zákon č. 229/1991 Sb., o úpravě vlastnických vztahů k půdě a jinému zemědělskému majetku) směřovaly ke zmírnění křivd, ke kterým v minulém režimu došlo. Účelem tedy nebylo, aby se obohatil někdo jiný, ani manžel oprávněné osoby. Obdobně i výplaty odškodnění z Česko-německého fondu budoucnosti občanům, kteří byli za 2.světové války na nucených pracích, by neměly spadat do SJM, protože jde o osobní nárok manžela, který spadá do výlučného vlastnictví manžela.

4.6. Věci, které podle své povahy slouží osobní potřebě jen jednoho z manželů

Jde o věci osobní potřeby, které byly třeba i jen z části získané ze společných prostředků. Musí jít o věci, které jsou svou povahou spojené s osobou jednoho manžela a slouží osobní potřebě jednomu z manželů. Může jít o dárek, který jeden manžel pořídil druhému ze společných prostředků. Stejně tak si může pořídít věc osobní potřeby i sám uživatel. Nejde-li však o věc běžnou, tak je to možné jen se souhlasem druhého manžela, v souladu s § 145 OZ. Není-li tento souhlas dodatečně dán, šlo by o relativně neplatný právní úkon.

Podle judikatury (42/72) jde-li o věc, nikoli obvyklé osobní potřeby (např. drahocenný kožík), měl by manžel, který takovou věc za trvání manželství získal, nahradit to, co bylo ze společného majetku vynaloženo ve prospěch tohoto.

Je třeba vždy jednotlivě v každé rodině posuzovat tuto skupinu věcí. Např. i když šperky mohou sloužit osobní potřebě, tak rodina může mít zájem na tom, aby takto byly investovány společné prostředky a tím byl rozmnožen společný majetek. Naopak v jiné zámožné rodině může např. auto představovat věc sloužící

osobní potřebě manželky k dojíždění do zaměstnání, k nákupům apod., má-li každý člen rodiny své auto.

S výjimkou této kategorie věcí, nemůže žádný z manželů koupit věc ze společných prostředků do výlučného vlastnictví, a to ani se souhlasem druhého z manželů (R74/73).

Zákonem č. 91/1998 Sb. byly z věcí nepatřících do SJM vyloučeny věci sloužící výkonu povolání a tím zahrnuty do SJM. Pro vlastnický režim takových věcí nabytých před účinností novelizace vzhledem k čl. VIII zákona č. 91/1998 platí, že se součástí SJM nestaly a jsou nadále v původním vlastnickém režimu, většinou ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů. „Dle zmíněného transformačního ustanovení manželského majetkového práva platí, že věci, které k 1.8. 1998 tvořily BSM, se mocí zákona stávají součástí SJM, i kdyby snad vůle manželů byla jiná, a to ke dni účinnosti tohoto zákona. Toto ustanovení neplatí tehdy, jestliže se manželé před 1.8.1998 dohodli na rozšíření BSM o tyto věci. Pokud v něm setrvaly i dne 1.8.1998 byly zákonem přeměněny v majetek v SJM.“²⁴

Objevují se však i protichůdné názory na právní režim věcí sloužících podle své povahy výkonu povolání jen jednomu z manželů. Jde o snahy zařadit tyto věci, které k 1.8.1998 do BSM nepatřily, do SJM, a to použitím argumentu a simile (podobnost s pohledávkami a dluhy vzniklými před 1.8.1998) a preferencí SJM.

Podle mého názoru by bylo toto řešení v rozporu s ustanoveními zákona č. 91/1998 Sb.

4.7. Majetek nabytý jedním z manželů za majetek náležející do výlučného vlastnictví tohoto manžela

Výslovně je takto v rámci zákonných výjimek vyjádřen transformační princip. Do 1.8.1998 nebyl takový majetek výslovně vyloučen z BSM, přesto tento závěr zastávala soudní praxe (R 42/72) na rozdíl od části právní teorie.

Jedná se o věci získané směnou za věc nebo z výtěžku prodeje věci, která byla ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů. „V takovém případě nejde ani o nabytí nového majetku ani o rozmnožení dosavadního majetku za trvání

²⁴ Telec, I. Společné jmění manželů a věci k výkonu povolání. Právní rozhledy, 1998, č. 11, s. 565.

manželství, nýbrž o změnu, která nemá vliv na povahu těchto věcí jako předmětu výlučného vlastnictví.²⁵

Na druhé straně i v současnosti převládá výklad, podle kterého byla-li věc pořízena jak ze společných prostředků, tak z výlučného majetku některého z manželů, stává se věc součástí SJM, a to bez ohledu na rozsah použitých prostředků (R 19/60). Manželovi, z jehož výlučných prostředků byla část ceny zaplacená, vzniká pohledávka při zániku a vypořádání SJM. „Lze soudit, že toto řešení je již překonáno. De lege ferenda lze doporučit legislativní úpravu, která bere zřetel na to, v jaké výši se společné jmění na pořízení nové věci podílí.“²⁶

V souvislosti s touto problematikou je třeba upozornit na rozsudek Nejvyššího soudu ČR, podle kterého byla-li sice cena zaplacená z výlučných prostředků jednoho z manželů, ale kupujícími byli oba manželé, kteří jasně projevíli vůli nabýt kupovanou věc do BSM (nyní do SJM), stává se tato věc předmětem SJM. Manželovi, z jehož výlučných prostředků byla kupní cena zaplacená, totiž nic nebránilo v tom, aby kupní smlouvu uzavřel sám, a tak nabyl do výlučného vlastnictví.²⁷

5. Zdroje SJM

V okamžiku uzavření manželství se v majetkovém společenství nic nenachází. Až v průběhu trvání manželství se toto společenství postupně naplňuje. Jedním z hlavních zdrojů SJM jsou peněžní příjmy získané za trvání manželství každým z manželů. Takovým zdrojem může být např. mzda a jakákoliv odměna za práci (např. prémie, mimořádné odměny), různé druhy náhrady mzdy. Právo na mzdu není součástí SJM, protože jak vyplývá ze zákoníku práce č. 262/2006 Sb. (nahradil zákon o mzdě), mzda je chápána jako osobní nárok zaměstnance. Do SJM

²⁵ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné. 4. aktualizované a doplněné vydání. 1. díl. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 388.

²⁶ Tamtéž, s. 388.

²⁷ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn.22 Cdo 1658/98.

náleží až vyplacená mzda nebo poukázaná na účet zaměstnance. Podle R 42/72 do SJM patří celá mzda, nikoli jen ta část, která zůstala po uspokojení osobních potřeb toho manžela, o jehož mzdový nárok se jedná. Dalšími možnými peněžitými zdroji mohou být např. odměny z dohod o provedení práce a o pracovní činnosti, dávky sociálního zabezpečení, nemocenské dávky.

Je třeba se také zmínit o zvláštní úpravě v zákoně č.121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů. Jak práva osobnostní, tak i práva majetková nespádají do SJM, avšak výnosy z těchto práv tvoří součást SJM. Podle judikatury patří autorské odměny do SJM jen pokud byly za trvání manželství a existujícího SJM autorovi vyplaceny nebo byly pro něho ochrannou organizací autorskou přijaty.

Podobně je tomu u výher ze sázek a loterií, kdy je rozhodující nikoli okamžik, kdy došlo k zakoupení losu, ale kdy došlo k výhře.

Taktéž do předmětu SJM náležejí částky vyplacené oběma manželům nebo jednomu z nich z důvodu náhrady škody. Výjimkou je bolestné a náhrada škody za ztížení společenského uplatnění, protože jde o majetková práva, která jsou neoddělitelně spjata s osobou jednoho z manželů (např. právo na bolestné a ztížení společenského uplatnění). Praxe se shoduje, že předmětem SJM nejsou. Do SJM také nespadá náhrada škody k reparaci škody vzniklé na věcech, které nepatří do SJM. Příjem je totiž určen na reparaci škody na věci ve vlastnictví jen jednoho z manželů, škoda vznikla jen tomuto manželovi.

Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 42/72 by patřilo do SJM plnění z pojistné smlouvy, pokud bylo za trvání manželství ve prospěch některého z manželů realizováno. Je-li však životní pojištění placeno z výlučných prostředků jednoho manžela a nastane-li pojistná událost, připadá pojistné plnění do jeho výlučného vlastnictví. Jsou-li použity společné prostředky, tak spadne do SJM. Stejně by tomu bylo i v případě úrazového pojištění.

Dalšími zdroji peněžních příjmů mohou být peníze získané půjčkami, i když ji sjednal jen jeden z manželů. Druhý manžel je chráněn na základě ustanovení § 143 odst. 1 b) OZ. Za zdroj SJM je také možné považovat splátky třetích osob na pohledávky společné oběma manželům. Jestliže měl však jeden z manželů před uzavřením manželství pohledávky za třetími osobami, takovéto pohledávky nejsou součástí SJM, takže splátky hotově placené vcházejí do výlučného vlastnictví manžela. Za trvání manželství mohou vznikat oddělené pohledávky i mezi manžely,

jestliže např. půjčí peníze jeden manžel ze svého výlučného majetku na opravu domu, který je ve výlučném vlastnictví druhého.

Tímto jsem uvedla nejběžnější zdroje SJM, bylo by možné samozřejmě uvést i řadu dalších.

VI. Správa společného jmění manželů

Vlastník je oprávněn nabývat do vlastnictví, získávat i jiný majetek, užívat věci a jiný majetek v SJM, nakládat s nimi, spotřebovávat, zničit, zcizit, tedy vykonávat vlastnické právo a v souladu s tím i jiná práva. Avšak právo spravovat společný majetek je ovlivněno zvláštní povahou SJM, společným vlastnictvím manželů, což se projeví v modifikované právní úpravě správy předmětu vlastnictví.

Právní úpravou správy zákonného majetkového společenství má být docíleno, aby každý z manželů mohl spravovat společný majetek a současně musí být zabráněno tomu, aby jeden manžel bez vědomí druhého společný majetek nevyužil k uspokojování svých vlastních zájmů.

Při správě SJM má významnou úlohu manželská shoda. Většinou si manželé ani neuvědomují, že uzavírají o správě majetku dohodu, velká část takových dohod je výsledkem neformálních manželských ujednání. Takovéto dohody platí jen do doby, kdy trvá shoda. Chování manželů v rámci společné správy je převážně vykládáno podle zásady „qui tacet consentire videtur“, přeloženo jako kdo mlčí, souhlasí. Tedy, že manžel musí projevit včas svůj nesouhlas, jinak se předpokládá, že jeho mlčení znamená souhlas a opak by musel dokázat.

Podle § 145 odst.1 OZ majetek, který tvoří SJM, užívají a udržují oba manželé společně. Myslí se tím právo nikoli povinnost, pokud není výslovně povinnost stanovena právním předpisem nebo má mít určitý způsob užívání předepsanou formu (např. řízení auta podle dopravních předpisů).

Často nastává situace, že věc užívá jen jeden z manželů. Pokud panuje o tomto způsobu užívání shoda, tak se jedná o užívání společné (např. jen jeden z manželů má řidičský průkaz a ve shodě s druhým manželem jezdí jen on autem). O společné užívání jde i v případě, že společnou věc neužívají manželé, ale na základě shody jejich dětí. Ani jeden z manželů však nemůže užívat společný majetek takovým způsobem, že by tím vyloučil z užívání druhého manžela.

Z termínu „udržují majetek“ je možné výkladem dovodit, že manželé jsou společně povinni hradit náklady vynaložené na věci a náklady spojené s užíváním a udržováním věcí v SJM.

Náklady vynaloženými na věci rozumíme prostředky k získání věcí do SJM. Použití společného majetku, pokud se manželé dohodli věc získat, je povinností,

kdežto použití vylučného majetku je na rozhodnutí toho z manželů, kterému náleží. Pak tento manžel má možnost požadovat o nahrazení této investice při vypořádání SJM. Do tohoto pojmu náleží i náklady na nabytí jiného práva, za elektrický proud, odebranou vodu, plyn, použijí-li se společné prostředky i náklady na věci určené jen pro osobní potřebu nebo k výkonu povolání jednoho z manželů apod.

Jako příklad nákladů spojených s užíváním věci je možné uvést provozní náklady u auta, pojistné ze zákonného pojištění, autokosmetika, daně placené z věcí, které jsou v SJM.

Mezi náklady na udržování patří náklady na údržbu, tedy náklady vynaložené na majetek za účelem opravy, úpravy, zhodnocení.

Také prostředky vynaložené na kulturu, rekreaci, vzdělání, společný dar apod. se řadí mezi společné náklady.

Právní vztah manželů k třetím osobám ohledně SJM je upraven v § 145 odst. 2 OZ. Podle tohoto ustanovení obvyklou správu majetku náležejícího do SJM může vykonávat každý z manželů. V ostatních záležitostech je třeba souhlasu obou manželů, jinak je právní úkon neplatný.

Občanský zákoník pojem správy nedefinuje, ale v teorii i v praxi se jí obvykle rozumí hospodaření a disponování majetkem.²⁸ V širším smyslu sem patří i jeho ochrana u soudu.²⁹ Rozsah řádné správy se liší podle povahy věci.

Ani pojem obvyklá správa není zákonem vymezen. I definice termínu běžná záležitost, který předcházel pojmu obvyklá správa, byla ponechána soudní praxi. Jedná se o očekávané záležitosti, u kterých se předpokládá, že se nenarazí na odpor a na nesouhlas druhého manžela. Vždy bude záležet na okolnostech konkrétního případu, na tom, aby nebyly porušeny dobré mravy, na povaze a účelu právního úkonu a na konkrétních majetkových poměrech manželů. Je třeba přihlížet i k tomu, co je při správě s věcí běžné, co nepřesahuje rámec obvyklého hospodaření s věcí. Jedná se o pojem, který se zvýšením hmotné a kulturní úrovně ve společnosti proměňuje. Přesto i dnes u většiny manželů není koupě auta obvyklou správou. Existují však i zámožné manželské páry, kde takováto koupě je obvyklou záležitostí, jde tedy o obvyklou správu. Touto správou bude např. zajištění chodu

²⁸ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné. 4. aktualizované a doplněné vydání. 1. díl. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 389.

²⁹ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 117.

společné domácnosti, objednání nutných oprav domu, plnění pravidelných platebních povinností, příjem zásilek, platby v restauracích apod.

Za obvyklou záležitost je třeba považovat také plnění povinností uložených zákonem nebo jiným právním předpisem (např. vyživovací povinnost, kde výživou se chápe úhrada všech osobních potřeb; luxusní nákupy k plnění této povinnosti nepatří), příslušným orgánem (např. výživné stanovené soudem) nebo plnění povinností z platně uzavřených smluv (např. placení úhrady za užívání bytu). Dle usnesení Nejvyššího soudu sp. zn. 29 Odo 398/2005 není třeba souhlasu druhého manžela k uzavření leasingové smlouvy, smlouvy o úvěru ani k převzetí ručiteleského závazku jedním z manželů.

Obvyklou správu majetku patřícího do SJM je oprávněn vykonávat každý z manželů sám bez souhlasu druhého manžela. A to i v tom případě, že druhý manžel s takovým jednáním nesouhlasí a sdělil to i druhé smluvní straně.

Rámec obvyklé správy přesahují takové úkony, jimiž se mění podstata majetku nebo se snižuje jeho hodnota významným způsobem.³⁰ Co není záležitost obvyklá ve vztahu ke SJM, musí být záležitost ostatní, nikoli běžná.³¹ Podle soudní praxe (R42/72) nemusejí být ostatními záležitostmi jen úkony, které se týkají správy majetku, i když budou nejčastější. Bude proto třeba vždy konkrétně posoudit jednotlivý případ, zda jde o běžnou záležitost nebo nikoli.

Za ostatní záležitosti lze považovat zakládání dlouhodobě platných práv a závazků, koupě věcí vysoké ceny, uzavření a zrušení nájemní smlouvy (práva a povinnosti z toho vzniklá jsou však považována za obvyklou správu). Dle rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 15/1964 v případě prodeje nemovitosti nejde také o běžnou správu. Podniká-li jeden z manželů takové právní jednání bez souhlasu druhého, je neplatné. Stejně tak nejde o obvyklou správu v případě jednání, která překračují rámec obvyklých oprav a údržby, darování nemovitosti, sjednání společného zastoupení advokátem apod..

³⁰ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné. 4. aktualizované a doplněné vydání. 1. díl. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 389.

³¹ Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s. 133.

Platnost právního úkonu ohledně těchto ostatních záležitostí je podmíněn souhlasem obou manželů. Tak tomu bude především, když manželé uzavřou právní úkon společně. Z toho však nevyplývá, že účastníkem takového právního úkonu nemůže být jen jeden z manželů a zavázat tím i druhého manžela. Občanský zákoník nestanoví formu ani dobu udělení souhlasu druhým manželem, proto může být učiněn výslovně i konkludentně (§ 35 OZ) a může být poskytnut i dodatečně.

Považuje se za nutné, aby druhý manžel znal obsah smlouvy nebo vůbec právního úkonu svého partnera, kterým má být zavázán.³² Udělením souhlasu se manžel nestává účastníkem smlouvy. V případě pochybností, zda jde o obvyklou správu či nikoli, může kontrahent požadovat, aby účastníky smlouvy byli oba manželé.

Pokud není souhlas manžela s právním úkonem druhého manžela udělen a přitom nejde o obvyklou správu, má to za následek relativní neplatnost právního úkonu (§ 40a OZ). To znamená, že se právní úkon považuje za platný, dokud se ten, kdo je takovým úkonem dotčen, neplatnosti nedovolá. Relativní neplatnost nastává ex tunc. Toto právo se promlčuje ve tříleté lhůtě. Neuplatněním této neplatnosti ve stanovené lhůtě je podle soudní praxe vada zhojena.³³ Tuto neplatnost může uplatnit manžel, který souhlas neudělil, a kontrahent. Do novely občanského zákoníku provedenou zákonem č. 131/1982 Sb. byla pro tyto případy stanovena absolutní neplatnost.

Zvláštní právní úprava správy společného majetku je obsažena v § 146 OZ týkajícího se udělení souhlasu druhého manžela k použití společného majetku druhým manželem k podnikání (o tom blíže dále).

Občanský zákoník nepřevzal předchozí výslovnou právní úpravu týkající se řešení neshod o právech a povinnostech vyplývajících z BSM (např. se manželé neshodnou na způsobu užívání věci, hrazení nákladů na udržení společného majetku, zda věc patří do SJM), kdy každý z manželů měl právo obrátit se na soud. Lze dovodit, že v současnosti se mohou manželé domáhat ochrany svých práv podle ustanovení Listiny základních práv a svobod a § 4 OZ. Protože je každý z manželů

³² Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s. 137.

³³ K tomu rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1509/99

vlastníkem věcí v SJM, tak nelze podat žalobu jedním z manželů na vydání věci proti druhému manželovi.

Jak už jsem se zmínila výše, tak hotové peníze jsou věcí, tudíž se na ně budou také vztahovat obecná ustanovení týkající se správy SJM. Speciální pozornost si však zaslouží peníze, které mají povahu pohledávky, protože jsou uloženy na účtech peněžních ústavů. K otevření účtu jedním z manželů není třeba souhlasu druhého manžela a to proto, že se nejedná o správu SJM. Pro banku není důležité, jaký má majitel účtu konkrétní manželský majetkový režim. Je pro ní významnou osobou pouze manžel, který si účet u banky otevřel. Obecná ustanovení občanské zákoníku jsou tedy vyloučena zvláštními předpisy vztahujícími se na peněžní ústavy. Pokud jde o peníze na účtu, tak se jejich právní režim odvíjí od majetkového společenství.

Podle bankovních předpisů je oprávněn s účtem otevřeným jen jedním z manželů disponovat pouze tento manžel, přestože jde o společné prostředky. Druhému z manželů není umožněno vůči bance nic požadovat. Tímto není založena domněnka výlučného vlastnictví uložených peněžních prostředků na účtu. Naopak se zde uplatní vyvratitelná domněnka stanovená v § 144 OZ.

Zaměřím-li pozornost na oblast daňovou, tak vyvstává otázka, zda je možné vést daňovou exekuci na účet jednoho z manželů, pokud je daňovým dlužníkem druhý manžel. Objevují se různé názory, ale podle soudní praxe lze daňovou exekuci provést jen u pohledávky z účtu, jehož majitelem je daňový dlužník. Je tomu tak i v případě, že na jiném účtu jsou uloženy peněžní prostředky daňového dlužníka (R/75/02).

Odpovědnost ze společné správy vyplývá z § 145 odst. 4 OZ, podle kterého z právních úkonů týkajících se SJM jsou oprávněni a povinni oba manželé společně a nerozdílně. Tímto je zákonem zakotvena solidární odpovědnost manželů.

V neposlední řadě je třeba se zmínit o tom, že se manželé mohou smluvně odchýlit od zákonné úpravy správy SJM. Stejnou možnost mají i snoubenci hodlající uzavřít manželství (§ 147 OZ). O tomto pojednávám níže.

VII. Společné jmění manželů a podnikání

1. Použití majetku v SJM nebo jeho části jedním z manželů k podnikání

Ustanovením § 146 OZ je poskytnuta ochrana nepodnikajícimu manželovi před riziky spojenými s podnikatelskou činností, které se neúčastní. Majetek ve SJM nebo jeho část může totiž jeden z manželů použít k podnikání jen se souhlasem druhého manžela. Souhlas je třeba udělit při prvním použití majetku ve SJM nebo jeho části.

1.1. Souhlas manžela s použitím SJM k podnikání. Vklad do obchodní společnosti

Podle právního názoru vysloveného v rozsudku Nejvyššího soudu se rozuměl tímto souhlasem obecný souhlas daný nepodnikajícím manželem před prvním úkonem, při kterém měl být v souvislosti s podnikáním manžela použit majetek nebo jeho část náležející do BSM. Muselo jít o souhlas k použití jakéhokoli blíže neurčeného majetku za uvedeným účelem a kdykoli později. Souhlas k jednorázovému použití majetku v SJM na konkrétní podnikatelský účel nebyl souhlasem podle citovaného ustanovení.³⁴ Novelou občanského zákoníku provedenou zákonem č. 91/1998 Sb. bylo výslovně připouštěno udělení souhlasu k použití i jen části majetku, a tím odpadly pochybnosti o tom, zda není možné použít určitou část SJM pro konkrétní účel podnikání.

Jedná se o generální souhlas v tom smyslu, že k dalším právním úkonům souvisejícím s podnikáním již souhlasu druhého manžela není třeba. Podnikání je tedy třeba zařadit mezi ostatní záležitosti, ke kterým je třeba souhlasu obou manželů (§ 145 odst. 2 OZ). Souhlas manžela neopravňuje podnikajícího manžela k tomu, aby nadále tento majetek užíval výlučně nebo aby výlučně rozhodoval o způsobu

³⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 2 Cdon 2072/97.

jeho užívání.³⁵ V případě porušení tohoto pravidla má nepodnikající manžel možnost postupovat podle § 145 OZ.

Je třeba se také zmínit o vkladech jednoho manžela do obchodní společnosti. Protože takový vklad není podnikáním, použije se na vklad, který byl použit ze společného majetku ustanovení § 145 OZ a současně se nejedná o obvyklou správu. Postup je jasný, pokud vklad pochází z výlučného majetku, v tomto případě není třeba souhlasu druhého manžela (stejně je tomu v případě zúžení rozsahu SJM, podniká-li manžel s tou částí majetku, na kterou se vztahuje odlišný právní režim). Vklad je závazkem, který je-li uzavřen za trvání manželství, patří do SJM (není-li SJM nějakým způsobem zúženo).

Nechce-li nepodnikající manžel souhlas s použitím SJM nebo jeho části bez vážných důvodů udělit, tak jako řešení pro podnikajícího manžela se nabízí obrátit se na soud s návrhem na zúžení rozsahu SJM (§ 148 odst. 1 OZ). Naopak jednou udělený souhlas s použitím majetku v SJM k podnikání není možné odvolat z důvodu právní jistoty podnikajícího manžela a jeho obchodních partnerů.

Jak už bylo výše řečeno, podnikání je nutné podřadit pod ostatní záležitosti, proto začal-li manžel podnikat se společným majetkem nebo jeho částí bez souhlasu druhého manžela, uplatní se § 145 odst. 2 OZ. Proto právní úkony související s jeho podnikáním jsou relativně neplatné (§ 40a OZ).

Podnikající manžel je povinen zajistit, aby do sbírky listin, která je součástí obchodního rejstříku, byl doložen mimo jiné i doklad o souhlasu druhého manžela s použitím majetku v SJM nebo jeho části k podnikání. Obchodní zákoník tak doplnil občanský zákoník v tom smyslu, že souhlas druhého manžela s použitím majetku může být učiněn jak ústně, tak písemně, ale doklad o souhlasu ve sbírce listin musí být písemný. Kromě toho je třeba podle nařízení vlády č. 503/2000 Sb., o obchodním věstníku, zveřejnit v obchodním věstníku oznámení o uložení každé listiny do sbírky listin. Jestliže se třetí osoba spokojí s ujištěním podnikajícího manžela, že druhý manžel udělil souhlas s použitím majetku v SJM nebo jeho části k podnikání a ve skutečnosti by tomu tak nebylo, nesla by za to následky, protože do sbírky listin má každý možnost nahlédnout (§ 29 obchod. zák.).

³⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1731/2003.

1.2. Zúžení SJM soudním rozhodnutím

Dále je nepodnikající manžel (stejně tak podnikající manžel) zákonem oprávněn podat návrh soudu na zúžení SJM, až na věci tvořící obvyklé vybavení domácnosti, pokud jeden z nich získal oprávnění k podnikatelské činnosti nebo se stal neomezeně ručícím společníkem obchodní společnosti, tedy společníkem veřejné obchodní společnosti nebo komplementářem komanditní společnosti (§ 148 odst. 2 OZ). V tomto případě je na zúžení SJM právní nárok. Je také možné uzavřít soudem schválený smír. Zákonem je tímto ustanovením chráněn majetek nepodnikajícího manžela a současně je tak umožněno podnikajícímu manželovi nakládat bez ohledu na druhého manžela se svým majetkem.

1.3 Rozdělení příjmů z podnikání mezi manžely

Může nastat situace, že podnikatelská činnost po rozhodnutí soudu o zúžení SJM podle § 148 odst. 2 OZ je vykonávána podnikatelem společně nebo za pomoci manžela, který není podnikatelem. Manželé mohou dle § 148 odst. 3 OZ uzavřít písemnou smlouvu, ve které si stanoví, v jakém poměru si mezi sebou rozdělí příjmy z podnikání. Pokud nebyla taková smlouva uzavřena, rozdělí se příjmy rovným dílem. Manžel, který nepodniká, může být pouze spolupracující osobou se svým manželem, protože podle zákoníku práce je zakázáno uzavření pracovního poměru mezi manžely. Zákon o daních z příjmů (586/1992 Sb.) stanoví výpočet příjmů spolupracujících osob (§ 13).

2. Obchodní podíl

Podle § 143 odst. 2 OZ stane-li se jeden z manželů za trvání manželství společníkem obchodní společnosti nebo členem družstva, nezakládá nabytí podílu včetně akcií ani členských práv a povinností členů družstva účast druhého manžela na této společnosti nebo družstvu s výjimkou bytových družstev.

S obchodním podílem je spjata majetková hodnota, která je ve smyslu § 118 odst. 1 OZ jinou majetkovou hodnotou a jako taková může být předmětem občanskoprávních vztahů. Obchodní podíl (jeho hodnota) nabytý i jen jedním z manželů za trvání manželství ze společných prostředků se stává ze zákona součástí SJM, protože to přímo vyplývá z § 143 odst. 1 písm. a) OZ. Gramatický ani logický výklad navazujícího ustanovení § 143 odst. 2 OZ takový závěr nevylučuje.³⁶ Citované ustanovení nelze vykládat jinak, ledaže by měli manželé zúžené SJM nebo by šlo o některou z výjimek stanovených v § 143 odst. 1 OZ.

Jak vyplývá z § 143 odst. 2 OZ je třeba odlišit majetkovou hodnotu podílu společníka a práva a povinnosti s obchodním nebo družstevním podílem související. „Důsledkem je oddělení či odlišení právního postavení společníka–manžela, jenž se stal společníkem obchodní společnosti, od právního postavení druhého manžela, který se společníkem nestal.“³⁷ Naopak majetková hodnota obchodního podílu je manželům společná. Nejde-li o obvyklou správu, je třeba k nakládání s obchodním podílem souhlasu obou manželů, protože stejnou měrou, jako náleží manželovi, který je společníkem obchodní společnosti, náleží i druhému manželovi (§ 145 odst. 2 OZ). Pokud by tedy k převodu obchodního podílu nebyl dán souhlas druhého manžela, byť není společníkem obchodní společnosti, byla by smlouva o převodu obchodního podílu relativně neplatná. Těto neplatnosti by se mohl druhý manžel dovolat ve tříleté promlčecí době.

Je také nutné lišit vklad společníka a podíl společníka na obchodní společnosti, jedná se o zcela odlišné právní instituty. Vklad společníka je hodnotou nezávislou na hodnotě čistého podílu na majetku společnosti, je investicí. Naopak podíl společníka na obchodní společnosti vyjadřuje kromě jiného také jeho účast na majetku společnosti a z ní plynoucí práva a povinnosti (§ 61 obchod. zák.). Je-li nabyt jedním z manželů za trvání manželství ze společných prostředků, je jeho hodnota součástí SJM. Hodnota podílu je odvislá od hospodaření společnosti, protože odpovídá podílu společníka na čistém obchodním majetku takové společnosti. Pokud by byly spory o hodnotu podílu na obchodní společnosti, tak jí určí soudní nebo jiný znalec.

³⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 700/2004.

³⁷ Dvořáková Závodská, J. Patří obchodní podíl ve společnosti s ručením omezeným do společného jmění manželů?, Právo a rodina, č. 12/2005 - 7. ročník, s. 17.

Podobně je tomu i u členů družstva. Bylo-li družstvo založeno za účelem podnikání, spadá do SJM hodnota rovnající se podílu na čistém obchodním majetku tohoto družstva.

Jinak je tomu v souvislosti s bytovými družstvy. Pokud vznikne jednomu z manželů za trvání manželství právo na uzavření smlouvy o nájmu družstevního bytu, vzniká se společným nájmem bytu i společné členství manželů v družstvu. Z tohoto členství jsou oba manželé oprávněni a povinni společně a nerozdílně (§ 703 odst. 2 OZ). V tomto případě je majetková hodnota členského podílu v bytovém družstvu součástí SJM. Jestliže však je členem bytového družstva jen jeden z manželů, protože se jím stal před uzavřením manželství, tento podíl do SJM nenáleží. Smlouvu o převodu bytu, je-li členem jen jeden z manželů, může družstvo uzavřít jen s tímto manželem a byt takto převedený nebude součástí SJM.³⁸

Nejvyšší soud ve svém rozhodnutí vyslovil názor, že rozhoduje-li soud po zániku SJM o vypořádání obchodního podílu, nestačí přikázat hodnotu obchodního podílu, ale je třeba přikázat obchodní podíl. Obchodní podíl může být přikázán jen podnikajícímu manželovi.³⁹

3. Podnik

Podnikání jednoho z manželů jako fyzické osoby je výkonem povolání.⁴⁰ Proto podnik jako věc sloužící výkonu povolání jen jednomu z manželů náleží do SJM. Podnik je definován v § 5 obchod. zák. jako soubor hmotných, osobních a nehmotných složek podnikání. K podniku náleží věci, práva a jiné majetkové hodnoty, které patří podnikateli a slouží k provozování podniku nebo vzhledem ke své povaze mají tomuto účelu sloužit. Je věcí hromadnou. Podnik jako souhrn všech

³⁸ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 1889/2004.

³⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1781/2004.

⁴⁰ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1717/2000.

prostředků, které slouží podnikateli k podnikání, mají svoji hodnotu vyjádřitelnou v penězích, a proto mohou být předmětem vlastnického práva.

Vzhledem k tomu, že podnik je součástí SJM, je také předmětem vypořádání SJM. Při vypořádání je třeba vyjít z rozhodnutí NS, které se vztahuje k BSM (věci sloužící k výkonu povolání jednoho manžela byly vyloučeny ze SJM, tedy i podnik jednoho manžela), ale závěry soudu jsou použitelné jako pravidla pro vypořádání SJM. Dle NS nelze z vypořádacího sporu činit spor vyúčtovací. Vzhledem k tomu, že výnosy z podnikání byly součástí SJM a je třeba vzít v úvahu i výdaje a závazky podnikajícího manžela s jeho podnikáním, je podnikající manžel povinen nahradit do BSM částku rovnající se rozdílu mezi aktivy a pasivy jeho podnikání ke dni zániku BSM, což bude zpravidla představovat cenu podniku (pokud nebyl vytvořen i vynaložením oddělených prostředků podnikajícího manžela). V případě, že by výsledná hodnota byla záporná (např. v důsledku zadlužení), není co do BSM nahrazovat.⁴¹

Byl-li podnik pořízen z výlučných prostředků jednoho manžela, tak i zde bude majetek získaný podnikáním spadat do SJM. Při vypořádání bude třeba zřejmě od ceny podniku ke dni zániku SJM odečíst výlučné prostředky, které použil manžel na pořízení podniku.

Pokud byly na pořízení podniku ve výlučném vlastnictví použity společné prostředky, které nemají původ v podnikání, tak lze i zde použít závěry z rozhodnutí NS, tedy je třeba vyjít z ceny podniku ke dni zániku SJM.

Při stanovení výše podílů při vypořádání podniku je třeba také přihlídnout k tomu, jak se každý z manželů zasloužil o nabytí a udržení SJM. Při určení míry přičinění je však třeba též vzít zřetel k péči o děti a k obstarávání společné domácnosti (§ 149 odst. 3 OZ). K tomu více níže.

⁴¹ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1052/2004.

VIII. Modifikace společného jmění manželů

Občanský zákoník v původním znění žádnou možnost smluvní modifikace nepřipouštěl, úprava majetkových vztahů mezi manžely byla kogentní. Až novelou občanského zákoníku provedenou zákonem č.509/1991 Sb. bylo připuštěno manželům smlouvou modifikovat zákonný rozsah BSM, správu BSM a vyhradit vznik BSM ke dni zániku manželství. Novela provedená zákonem č. 91/1998 Sb. tuto úpravu ještě více zpřesnila.

Občanský zákoník umožňuje manželům modifikaci SJM jimi uzavřenou smlouvou (§ 143a, § 147 OZ) nebo soudním rozhodnutím (§ 148 odst.1 a 2 OZ).

1. Smluvní modifikace

1.1. Změny v rozsahu SJM

Na základě ustanovení § 143a odst.1 OZ je manželům umožněno, aby si smluvně rozšířili nebo zúžili zákonem stanovený rozsah SJM, tzn. rozsah stanovený v § 143 OZ. Smlouva musí mít formu notářského zápisu. Pokud by tato forma nebyla dodržena, jednalo by se o absolutně neplatný právní úkon.

Týká-li se smlouva nemovitostí, která již náleží do SJM nebo do výlučného majetku jednoho z manželů, tak podle zákona nabývá účinnosti vkladem do katastru nemovitostí (§ 143a odst.1, § 149a OZ). Toto ustanovení je v rozporu s obecnou úpravou obsaženou v zákoně č. 265/1992 Sb., o zápisech vlastnických a jiných práv k nemovitostem, ve znění pozdějších předpisů, podle kterého práva k nemovitostem vznikají, mění se a zanikají dnem vkladu nebo výmazu práva a právní účinky vkladu vznikají ke dni, kdy návrh na vklad byl doručen katastrálnímu úřadu. Řada autorů však zastává názor, že účinnost smlouvy je možné chápat v rovině obligační a v rovině věcně právní. Obligačně právní účinky nastávají uzavřením smlouvy, tedy právo nabyvatele požadovat na zciziteli převedení vlastnického práva k nemovitosti. Věcně právní účinky nastávají až vkladem do katastru nemovitostí, tzn. že zpětně ke dni podání návrhu na vklad vzniká vlastnické nebo věcné právo k nemovitosti, tedy vzniká celková účinnost smlouvy. Na základě smlouvy

katastrální úřad vloží vlastnické právo i pro druhého manžela. „V případech tohoto druhu smluv patrně nejde pouze o okamžik nabytí vlastnictví k nemovitostem, tvořícím předmět takových smluv, ale o celou účinnost těchto smluv jako celku.“⁴²

Je-li předmětem smlouvy o rozšíření rozsahu SJM nemovitost, kterou měl jeden z manželů ve vlastnictví už před uzavřením manželství, tak na základě této smlouvy vloží katastrální úřad vlastnické právo i pro druhého manžela. Pak se zřejmě jedná o vnos, který je třeba při zániku SJM vypořádat.

Manželé mohou takto změnit rozsah majetku a závazků nabytých či vzniklých v budoucnosti, ale i majetku a závazků, které již tvoří jejich společné jmění. Předmětem smlouvy mohou být i jednotlivé majetkové hodnoty a závazky.

Rozsah SJM lze rozšířit tak dalece, že žádný z manželů nebude mít výlučný majetek a vše bude spadat do SJM. Naopak u zúžení rozsahu SJM existují určité meze. Zúžením zákonného rozsahu SJM se rozumí omezení rozsahu SJM až na věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti. Zákon nevymezuje, co se chápe pod pojmem věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti, výklad je ponechán na rozhodovací soudní praxi. Tento pojem třeba posuzovat s přihlédnutím k obvyklému standardu ve společnosti, nikoli k životní a majetkové úrovni konkrétní rodiny (jedná se především o obvyklé vybavení bytu jako nábytek, nádobí,...).

Na majetek a závazky, které byly ze SJM vyloučeny se uplatňuje obecný vlastnický nebo závazkový režim. Zúžením SJM na věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti dochází k zániku SJM k ostatním věcem, které netvoří obvyklé vybavení společné domácnosti. Pokud po zániku SJM k věcem, které netvoří vybavení společné domácnosti, nenásledovalo jejich vypořádání, platí ohledně těchto věcí režim SJM.⁴³ Vypořádání se provede podle zásad stanovených v § 149 odst. 2 a 3 OZ. Dojde-li k zúžení SJM, pak nabývá-li některý z manželů majetek, nabývá ho sám pro sebe, zcizuje-li, pak nepotřebuje k právnímu úkonu souhlas druhého manžela. Nabývají-li manželé majetek společně, nabývají jej do podílového spoluvlastnictví.

Předmětem těchto smluv podle § 143a OZ nemůže být změna podílu, v jakém manželé vlastnické právo do SJM nabývají. Takovouto smlouvou není také

⁴² Haderka, J. Osobní a majetková práva manželů od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb., Právní praxe č. 9/1998, s. 555.

⁴³ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1476/2000.

možné měnit právní režim jiného majetku a závazků než těch, které jsou nebo by mohly být předmětem SJM. Stejně tak je tomu i v případě členských práv v družstvu, a to vzhledem k právní úpravě družstev a členských práv v obchodním zákoníku.

Česká právní úprava umožňuje, aby smlouvy uzavřené podle § 143a OZ byly kdykoli změněny, jediným omezením je forma notářského zápisu. Opačný názor by byl v rozporu se smluvní svobodou a autonomií vůle, kterou se soukromoprávní vztahy vyznačují.

1.2. Změna doby vzniku SJM

Ustanovení § 143a odst.2 manželům umožňuje, aby si smlouvou uzavřenou formou notářského zápisu vyhradili zcela nebo zčásti vznik SJM ke dni zániku manželství, s výjimkou věcí tvořících obvyklé vybavení společné domácnosti. Poté každý z manželů nabývá do svého výlučného vlastnictví, nabývají-li společně, tak nabývají do podílového spoluvlastnictví. Do SJM tedy bude v den zániku manželství náležet ten majetek, který spadá do SJM podle obecných ustanovení v § 143 OZ.

Stejný postup bude následovat i v případě prohlášení konkurzu.

1.3. Předmanželská smlouva

Muž a žena, kteří chtějí uzavřít manželství, mohou obdobně upravit své budoucí majetkové vztahy v manželství, tedy tak, jak to umožňuje § 143a odst.1 a 2. Takováto předmanželská smlouva musí mít formu notářského zápisu, jinak by byla absolutně neplatná, a musí být uzavřena před vznikem manželství. „Povahou věci je dáno, že je lze uzavírat jen pro futuro a jen sub conditione, pod odkládací podmínkou uzavření manželství, a to pouze na dobu po jeho uzavření.“⁴⁴ Jinak pro tuto smlouvu platí vše, co pro smlouvy, kterými manželé modifikují rozsah SJM.

⁴⁴ Haderka, J. Osobní a majetková práva manželů od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb., Právní praxe č. 9/1998, s.555.

Před uzavřením manželství je možné předmanželskou smlouvu změnit, nahradit jinou nebo odvolat. V průběhu manželství ji lze změnit za podmínek stanovených v § 143a odst. 1 a 2 OZ. Přestože předmanželská smlouva navazuje na manželství, tak nezakládá neplatnost jednoho z těchto úkonů neplatnost druhého úkonu.

V této souvislosti je třeba se také zmínit o způsobilosti k uzavření předmanželské smlouvy. Jde-li o nezletilou osobu, které soud povolil uzavřít manželství (§ 13 odst.1 zák. o rodině), má zásadně způsobilost i k uzavření předmanželské smlouvy. Určité pochybnosti vyvstanou, pokud by měla taková osoba uzavírat smlouvy o nakládání s velkým majetkem. Pokud je účastníkem smlouvy nezletilý a nepožádal soud o povolení uzavřít manželství, bude se posuzovat jeho způsobilost k uzavření předmanželské smlouvy podle ustanovení § 9 OZ. Osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům nemají způsobilost uzavřít manželství ani k předmanželské smlouvě (§ 38 odst.1 OZ). Zletilé osoby, jejichž způsobilost k právním úkonům je omezena, mohou uzavřít manželství s povolením soudu (§ 14 odst. 2 zák. o rodině) a většinou nebudou způsobilé uzavřít předmanželskou smlouvu (jednalo by se spíše o teoretickou úvahu, že by byla osoba omezená jen v rozsahu, který by nevylučoval uzavření této smlouvy - § 10 odst.2 OZ). Podobně je tomu u osob stížených duševní poruchou, která by měla za následek omezení způsobilosti k právním úkonům.

Za osobu bez způsobilosti k uzavření předmanželské smlouvy může tuto smlouvu uzavřít její zákonný zástupce. Protože nejde o běžnou záležitost, vyžaduje se schválení soudem (§ 28 OZ).

1.4. Změna správy SJM

Ustanovení § 145 a § 146 OZ týkající se správy SJM jsou dispozitivní. Manželé mohou smlouvou uzavřenou formou notářského zápisu upravit správu SJM odchylně. Manželé se mohou takto dohodnout např. na společné správě společného jmění bez rozlišení obvyklé správy a ostatních záležitostí. Pak by se tato společná správa mohla vztahovat buď na všechny právní úkony týkající se společného majetku nebo jen na některé právní úkony. Nevýhodou však je, že musí jednat manželé vždy společně. Mohou se také dohodnout na výlučné správě

společného majetku jen jedním manželem nebo že každý manžel bude vykonávat samostatnou správu ke společnému majetku bez souhlasu druhého a jsou zde i další možnosti, které jsou na úvaze a domluvě manželů.

„Smlouva o odchylné úpravě správy společného jmění může být uzavřena souběžně se smlouvou o zúžení nebo rozšíření předmětu SJM.“⁴⁵ Takovouto smlouvu mohou uzavřít i muž a žena, kteří chtějí uzavřít manželství.

Z hlediska ochrany třetích osob platí pro všechny tyto smlouvy, kterými se modifikuje SJM, že manželé se mohou vůči jiné osobě na tyto smlouvy odvolat jen tehdy, jestliže je jí obsah této smlouvy znám (§ 143a odst.4). Pokud této jiné osobě není znám obsah smlouvy, tak se může domáhat uspokojení ze SJM, jako by žádná smlouva neexistovala. V případě sporu je na manželech, aby dokázali, že třetí osoba věděla o smlouvě a znala její obsah.

Je-li jeden z manželů nebo oba podnikateli, kteří se zapisují do obchodního rejstříku, tak jsou povinni smlouvu o modifikaci SJM založit do sbírky listin, která je součástí obchodního rejstříku (§ 38i odst.1 písm.k) obch. zákoníku). Účinky zápisu do obchodního rejstříku vůči třetím osobám jednajícím s podnikateli jsou uvedeny v § 29 obchodního zákoníku.

Lze dovodit, že se to samé vztahuje i na smlouvy, které uzavírají muž a žena, kteří chtějí uzavřít manželství a tímto způsobem si upravit své budoucí majetkové vztahy v manželství (§143 odst.3 OZ).

2. Modifikace SJM soudním rozhodnutím

Od novely provedené zákonem č. 91/1998 Sb. je každý z manželů oprávněn podat návrh k soudu na zúžení SJM. Do účinnosti tohoto zákona mohl soud na návrh jednoho z manželů majetkové společenství manželů za trvání manželství zrušit, a to nejprve jen ze závažných důvodů. Novelou č. 509/1991 Sb. bylo umožněno, aby manžel, který nezískal oprávnění k podnikatelské činnosti, podal u soudu návrh na zrušení BSM, pokud takové oprávnění získal druhý manžel (pokud získali oba dva oprávnění k podnikání, mohl podat návrh kterýkoli z nich).

⁴⁵ Fiala, J. a kol. Občanské právo hmotné, třetí opravené a doplněné vydání. Brno: MU, Doplněk, 2002, s. 140.

Podle ustanovení § 148 odst.1 a 2 OZ může soud rozhodnout o zúžení SJM jen na návrh některého z manželů a může zúžit SJM až na věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti. Někteří autoři zastávají názor, že soud nemá možnost stanovit rozsah zúžení, ale vždy musí zúžit SJM až na věci tvořící obvyklé vybavení společné domácnosti.⁴⁶ Podle jiných autorů může být rozsah i menší (arg. soud může ... zúžit až na věci), mělo by platit, že pokud může soud zúžit až na tyto věci, může zúžit i méně (minus in maiore continetur).⁴⁷

K zúžení SJM soudním rozhodnutím může dojít ze závažných důvodů (§148 odst.1 OZ). Občanský zákoník tyto důvody nevymezuje, ale soudní praxe za ně pokládá např. nehospodárné nakládání se společným majetkem na úkor rodiny, jeden z manželů se o vytváření SJM nepříčiňuje, zbavení způsobilosti k právním úkonům apod. Pokud soud závažné důvody neshledá, tak návrh zamítne.

Soud vždy rozhodne o zúžení SJM, pokud jeden z manželů získal oprávnění k podnikatelské činnosti nebo se stal neomezeně ručícím společníkem obchodní společnosti (§ 148 odst.2 OZ). Narozdíl od předchozí úpravy může podat návrh k soudu i manžel, který získal oprávnění k podnikatelské činnosti (více viz výše)

K zúžení SJM vždy dochází právní mocí soudního rozhodnutí a musí být ta část SJM, která byla zúžením vyňata, vypořádána podle obecných zásad stanovených v § 149 odst. 2 a 3 OZ. Zda má pravomocné soudní rozhodnutí stejné účinky vůči třetím osobám jako zúžení SJM smlouvou (použití analogie § 143a odst. 4 OZ) nebo zda má stejné účinky jako zrušení SJM (rozsudek je účinný, i když třetí osoby o něm nevěděly), přinese až judikatura.

Pokud bylo SJM zúženo soudním rozhodnutím, může být rozšířeno do předchozího rozsahu jen rozhodnutím soudu vydaným na návrh jednoho z manželů (§ 148 odst.4 OZ). V řízení, které předchází tomuto rozhodnutí je třeba zjišťovat, zda došlo ke změně poměrů, tedy zejména zda už netrvají závažné důvody nebo zda manžel, který získal oprávnění k podnikatelské činnosti, toto oprávnění pozbyl nebo zda už není neomezeně ručícím společníkem.

⁴⁶ Fiala, J. a kol. Občanské právo hmotné, třetí opravené a doplněné vydání. Brno: MU, Doplněk, 2002, s. 136

⁴⁷ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 173

IX. Zánik společného jmění manželů

K zániku SJM dochází ve dvojitým smyslu. Buď jde hovořit o zániku společného jmění ke konkrétnímu majetku nebo závazku, a to tradičními způsoby zániku vlastnického práva (např. prodejem, darováním, zničením atd.) a obvyklými způsoby zániku závazků (např. splněním, uplynutím doby aj.). Takový zánik neovlivňuje další trvání SJM k ostatnímu majetku a závazkům.

Druhým smyslem zániku SJM se rozumí zánik SJM, který se týká majetku a závazků jako komplexu, o kterém pojednávám níže.

1. Zánik SJM při zániku manželství

SJM je vázáno na trvání manželství, a proto také zaniká nejpozději se zánikem manželství (§ 149 odst.1 OZ). Zánikem manželství tak odpadá důvod pro zvláštní právní úpravu majetkových vztahů mezi manžely.

Manželství zaniká smrtí nebo prohlášením za mrtvého jednoho manžela, rozvodem i prohlášením manželství za neplatné. Nevedou-li však spolu manželé společnou domácnost, tak nedochází k zániku SJM (R 104/67). I když spolu trvale nežijí, spadá do SJM majetek nabytý podle § 143 OZ bez ohledu, zda ho nabyt jeden z manželů nebo oba společně.

Dojde-li k zániku manželství smrtí, zaniká SJM dnem úmrtí jednoho z manželů i společnou smrtí obou manželů (např. při autohavárii). V tomto posledně uvedeném případě, pokud zemřel nejprve jeden z nich, tak SJM zaniklo smrtí prvního z manželů a je třeba provést v první řadě dědické řízení a v jeho rámci i vypořádání SJM. Teprve pak je možné projednat dědictví po druhém zemřelém manželů, vypořádání SJM se již neprovádí.

Stejně následky jako smrt má prohlášení za mrtvého (§ 22 a 23 zák. o rodině). Manželství nezaniká dnem, který byl soudem určen jako den smrti, ale až právní mocí rozhodnutí o prohlášení za mrtvého. Pokud je toto rozhodnutí zrušeno, protože občan žije, obnoví se manželství i SJM ex tunc. To se však nestane, pokud druhý z manželů mezitím uzavřel nové manželství, SJM tedy prohlášením za mrtvého zaniklo a je třeba ho vypořádat.

V případě rozvodu zaniká manželství i dosud trvajícím SJM dnem právní moci rozsudku o rozvodu.

O prohlášení manželství za neplatné se nedá sice doslovně mluvit o zániku manželství, ale dnem právní moci rozhodnutí soudu o prohlášení manželství za neplatné zaniká SJM s účinky ex nunc. Totiž i uzavřením manželství, které bylo později prohlášeno za neplatné, vzniká SJM. Jinak je tomu u manželství, které vůbec nevzniklo (např. manželství uzavírala osoba mladší 16 let) a soud rozhodne, že tu manželství není. Pokud nevzniklo manželství, nemohlo vzniknout ani SJM.

2. Zánik SJM za trvání manželství

Podle zákona může dojít k zániku SJM za trvání manželství ve dvou přesně stanovených případech. Zánik SJM smlouvou uzavřenou manžely zákon nepřipouští.

V prvním případě zaniká ze zákona SJM za trvání manželství prohlášením konkurzu na majetek jednoho z manželů (§ 268 odst. 1 insol. zák.). O tom blíže dále v rámci kapitoly o vypořádání SJM.

K zániku SJM za trvání manželství dochází také výrokem trestního soudu o propadnutí majetku některého z manželů podle ustanovení § 52 trest. zák. Zrušení SJM nastává dnem, kdy rozsudek o propadnutí majetku manžela nabude právní moci. SJM zaniká i v případě, jestliže soud vyslovil jen částečné propadnutí majetku. Manžel, u něhož byl výrok vysloven, není oprávněn nakládat s majetkem v SJM, na jeho místo nastupuje Úřad pro zastupování státu ve věcech majetkových. Zánikem SJM je chráněn druhý manžel, protože propadá jen ta část majetku, která po provedení vypořádání připadne odsouzenému manželovi.

Je třeba dodat, že naše právní úprava neumožňuje ze zákona zánik SJM, pokud některý z manželů byl rozhodnutím soudu zbaven způsobilosti k právním úkonům. Takovéto rozhodnutí může být však závažným důvodem, na základě kterého může soud na návrh druhého manžela zúžit SJM podle § 148 odst. 1 OZ.

I v těchto dvou případech je třeba provést vypořádání zaniklého SJM. Od zániku SJM každý z manželů nabývá do svého výlučného vlastnictví a nabývají-li společně, vzniká podílové spoluvlastnictví. Nadále však trvají vzájemné vyživovací

povinnosti mezi manžely i jiné vyživovací povinnosti (k dětem). Mohou se zastupovat jen podle ustanovení zákona o rodině, podle ustanovení o podílovém spoluvlastnictví, společném nájmu bytu manžely, nikoli podle ustanovení o SJM. Každý manžel uzavírá smlouvy samostatně a je z nich také sám odpovědný.

Pokud za trvání manželství zaniklo SJM, může být obnoveno jen rozhodnutím soudu vydaným na návrh jednoho z manželů (§ 151 OZ). Manželé se nemožou na obnovení domluvit. Pokud soud návrhu vyhoví, SJM je obnoveno právní mocí rozhodnutí, tedy ex nunc a vztahuje se jen na ten majetek, který byl nabyt po právní moci rozhodnutí.

Období mezi zánikem SJM a jeho vypořádáním může být dosti dlouhé, maximálně však 3 roky vzhledem k § 150 odst. 4 OZ. „Platná právní úprava neřeší právní režim zaniklého a nevypořádaného SJM jeho transformací na spoluvlastnictví podílové, jak to činil zákon o právu rodinném (1949) nebo jak to činí některé zahraniční právní úpravy.“⁴⁸ Řešení podílovým spoluvlastnictvím se uplatní z důvodu užití zákonné domněnky podle § 150 odst. 4 OZ.

Konkrétní právní úprava pro právní režim tohoto zaniklého avšak dosud nevypořádaného SJM neexistuje. Podle judikatury se na základě § 853 OZ analogicky použijí ustanovení o SJM, protože se jedná o vztahy obsahem a účelem nejbližší. Ustanovení o SJM jsou ale modifikována, protože je nutné brát na vědomí, že jde o zaniklé SJM. Analogická úprava se tedy nepoužije pro nabývání vlastnictví, protože každý z manželů nabývá do svého výlučného vlastnictví. Během tohoto mezidobí mohou manželé společný nevypořádaný majetek užívat, spravovat, řešit otázku jeho výnosů (např. plodiny sklizené ze zahrady, úhrada za užívání bytu od nájemníka, úroky na společných vkladech) apod. I nadále manželé užívají věci společně, s čímž jsou spojeny určité náklady, které by měly být hrazeny především ze společných prostředků. Jestliže ale některý manžel užívá věc sám, tak je třeba hradit náklady i z jeho výlučného majetku.

⁴⁸ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 193.

X. Vypořádání společného jmění manželů

1. Obecně o vypořádání SJM

Z § 149 odst. 2 OZ, který stanoví, že zanikne-li SJM, provede se vypořádání, vyplývá kogentnost tohoto ustanovení. K vypořádání dochází i tehdy, došlo-li ke zúžení SJM smlouvou nebo rozhodnutím soudu.

Vypořádáním se rozumí uspořádání majetkových vztahů mezi manžely ke jmění, které bylo předmětem SJM v době jeho zániku, a to podle zásad vyjádřených v § 149 OZ.⁴⁹ Vypořádání musí být úplné, ale není podmínkou, aby k němu došlo najednou. Manželé se mohou o určitých věcech domluvit a provést ohledně nich vypořádání a o zbytku k návrhu rozhodne soud.

Nárok na vypořádání se nepromlčuje, protože jde o nárok vyplývající z výkonu vlastnického práva (R 42/72). Může tedy být provedeno až po určité době po zániku SJM, ale vždy se provádí k okamžiku zániku (s účinky *ex tunc*).

Vypořádáním se vlastnictví nezřizuje, nenabývá a nejde o žádný převod ani přechod.⁵⁰ Pouze se na jeho základě ujasní, které věci zůstanou ve výlučném vlastnictví jednoho z manželů a které ve vlastnictví druhého, a tím se zároveň pozbývá vlastnictví k těm věcem, které jim nezůstanou. Pokud by se po vypořádání objevil další majetek nebo závazky, je nutno vypořádání doplnit v návaznosti na vypořádání původní, pokud ještě nebyla uplatněna zákonná domněnka podle § 150 odst. 4 OZ.

V občanském zákoníku jsou upraveny tři možné způsoby vypořádání, které mohou být i vzájemně kombinovány. Jedná se o vypořádání dohodou manželů (§ 150 odst. 1 OZ), soudním rozhodnutím vydaným na návrh manžela (§ 150 odst. 3 OZ) a zákonnou domněnkou (§ 150 odst. 4 OZ).

⁴⁹ Fiala, J. a kol. Občanské právo hmotné, třetí opravené a doplněné vydání. Brno: MU, Doplněk, 2002, s. 141.

⁵⁰ Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s. 168.

2. Dohoda manželů

Zákon při vypořádání SJM preferuje dohodu manželů, která je upravena v § 150 odst. 1 a 2 OZ. Podle starší judikatury ji mohli uzavřít jen manželé. Dnes se většinou zastává názor, že v případě zániku manželství smrtí, mohou dědicové zemřelého uzavřít dohodu o vypořádání s přeživším bývalým manželem; opačný názor by byl v rozporu s principem smluvní autonomie.

Dohoda musí splňovat obecné náležitosti pro právní úkony stanovené v § 34n OZ, nesmí odporovat dobrým mravům (§ 3 odst. 1 a § 39 OZ) a kromě toho musí mít podle § 150 odst. 1 OZ písemnou formu, jinak by byla absolutně neplatná. Do 1.8. 1998 měli manželé podle zákona pouze povinnost si na požádání vydat písemné potvrzení o tom, jak se vypořádali. Mohla být uzavřena nejen ústně, písemně, ale připouštělo se uzavření i konkludentním jednáním. Zákonem č. 264/1992 Sb. byla zavedena obligatorní písemná forma v případě, že se dohoda týkala i nemovitosti.

Pokud do SJM náleží i nemovitost, nabývá dohoda účinnosti vkladem do katastru nemovitostí (§ 150 odst. 1 OZ). „Je nezbytné toto ustanovení interpretovat tak, že pokud do SJM náleží nemovitost evidovaná v katastru nemovitostí, dochází k vypořádání vkladem do katastru nemovitostí. Zápisem do katastru se vymaže jeden z bývalých spoluvlastníků, který – podle dohody – přestává být spoluvlastníkem. Druhý z bývalých spoluvlastníků bude nadále výlučným vlastníkem.“⁵¹

Dohodu mohou manželé uzavřít jen v období tří let od zániku SJM, po uplynutí této lhůty nastupuje nevyvratitelná právní domněnka vypořádání podle § 150 odst. 4 OZ. Podle R 44/2000 byla-li uzavřena dohoda o vypořádání vlastnického práva k nemovitosti a v této lhůtě nebyl podán návrh na vklad do katastru nemovitostí, nelze vklad povolit a uplatní se vypořádání na základě nevyvratitelné právní domněnky.

Manželé se mohou odchýlit od zásad stanovených pro vypořádání v § 149 OZ, pokud je to v souladu s jejich vůlí. Jsou však omezeni tím, že dohodou nesmějí být dotčena práva věřitelů (§ 150 odst. 2 OZ). Může nastat situace, že

⁵¹ Fiala, J. a kol. Občanské právo hmotné, třetí opravené a doplněné vydání. Brno: MU, Doplněk, 2002, s. 145.

jeden z manželů na základě uzavřené dohody o vypořádání nezíská nic a druhému manželovi případně veškerý majetek. Tímto způsobem by mohlo být uspokojení věřitele, jehož dlužníkem je manžel, který nezískal nic, nelehké. Soudní praxe ve vztahu k BSM tento problém vyřešila možností věřitele odporovat právním úkonům (zde dohodě o vypořádání), které dlužník učinil podle § 42a OZ. Právní úkon zůstává platným, ale mezi účastníky se na něj hledí tak, jako by jeho účinky nenastaly. Zároveň byl-li prokázán úmysl zkrátit věřitele, byla dohoda neplatná podle § 39 OZ. Poté co byl novelou č. 91/1998 Sb. vložen § 150 odst. 2 OZ „jeho kategorická formulace („nesmí“) vede k možnému závěru, že dohoda objektivně poškozující práva věřitele (nezávisle na tom, zda její účastníci tento cíl sledovali) je absolutně neplatná pro rozpor se zákonem.“ Vzhledem k právní nejistotě, která by mohla nastat, pokud by věřitel neplatnost neuplatnil, tak „východiskem by mělo být zpřesnění právní úpravy, která by na poškození věřitele dohodou o vypořádání měla vázat relativní neplatnost.“⁵²

Dohodou o vypořádání se mohou manželé domluvit na vypořádání jen části majetku, zbytek na návrh vypořádá soud, jehož úkolem není přezkoumávat správnost této dohody a znovu rozhodovat o věcech již vypořádaných.⁵³ Pokud není návrh podán, uplatní se nevyvratitelná právní domněnka podle § 150 odst. 4 OZ.

Dohoda může být uzavřena i v případě, že došlo k zániku SJM uložením trestu propadnutí majetku, a to mezi manželem pachatele a státem, který je zastupován Úřadem pro zastupování státu ve věcech majetkových. Pokud by k dohodě nedošlo, je možné podat návrh na vypořádání soudem.

Do účinnosti novely č. 91/1998 Sb. muselo k vypořádání dojít až po zániku BSM. Nyní je možné uzavřít smlouvu upravující pro dobu po rozvodu vypořádání vzájemných majetkových vztahů (§ 24a zák. o rodině). Předložení této smlouvy spolu se smlouvami upravujícími práva a povinnosti společného bydlení a případnou vyživovací povinnost v písemné formě s úředně ověřenými podpisy manželů je předpokladem rozhodnutí soudu o rozvodu manželství bez zjišťování příčin rozvratu. „Shoda panuje v tom, že soud tyto smlouvy nezkoumá ani

⁵² Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 200.

⁵³ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1622/98.

neschvaluje.⁵⁴ Účinky takové smlouvy podle § 24a zák. o rodině nastanou až právní mocí rozsudku o rozvodu. Jde-li o vypořádání k nemovitostem evidovaným v katastru nemovitostí nabude smlouva účinnosti až vkladem do katastru nemovitostí ,a to zpětně ke dni podání návrhu na vklad.

Podle § 24a zák. o rodině v oblasti majetkových vztahů je umožněno vypořádání i jiného majetku než v SJM, přesto v části týkající se vypořádání SJM je nutné aplikovat § 150 odst. 4 OZ. Smlouva o vypořádání vzájemných majetkových vztahů podle § 24a zák. o rodině je sice zvláštním institutem ve vztahu k § 149 a § 150 OZ, pojmově ovšem nevyklučuje dohodu o vypořádání SJM, má jen povahu jiného typu smlouvy, než který je upraven v § 150 OZ. Posuzováno z hlediska vymezených odlišných znaků dohody o vypořádání SJM, uzavřené v rámci smlouvy podle § 24a odst. 1 zák. o rodině, nelze výkladem ustanovením § 150 odst. 4 OZ dovodit, že by se nevztahovalo i na tento smluvní institut.⁵⁵

Podle soudní praxe je takováto smlouva platná pouze v případě, že dojde k rozvodu podle § 24a zák. o rodině.

3. Vypořádání soudním rozhodnutím

Pokud manželé nevyužijí možnosti vypořádat zaniklé SJM uzavřením dohody, mohou se obrátit s návrhem na vypořádání k soudu. Příslušným soudem je okresní soud, který rozhodoval o rozvodu jejich manželství (§ 88 písm. b) o.s.ř.). Návrh, který může podat kterýkoli z manželů, je žalobou. Každý z manželů má právo podat tento návrh v tříleté lhůtě, jinak by došlo k uplatnění zákonné domněnky podle § 150 odst. 4 OZ. Jedná se o lhůtu hmotněprávní, tudíž musí poslední den lhůty již návrh dojít k soudu. Soud ale není povinen v této tříleté lhůtě rozhodnout. Kdyby tomu tak muselo být, soudy by byly nuceny rozhodovat co nejrychleji, což by se odrazilo v kvalitě rozhodnutí. Kdyby se ve stanovené lhůtě nepodařilo vydat pravomocné rozhodnutí, byla by práce a náklady řízení zbytečné.

⁵⁴ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 202.

⁵⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2193/2005.

Pouze kdyby byl návrh vzat zpět, mohla by nastoupit nevyvratitelná zákonná domněnka podle § 150 odst. 4 OZ.

Soud není podaným návrhem vázán (tzv. iudicium duplex), protože z právního předpisu vyplývá určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky (§ 153 odst. 2 o.s.ř.). Avšak soud vypořádá jen tu část SJM, kterou učinili účastníci předmětem řízení. Překročit jejich návrhy může jen ohledně ceny vypořádávaného majetku a toho, jak ho mezi manžely rozdělí.⁵⁶ Soud návrh zamítne, pokud bylo SJM již vypořádáno dohodou účastníků nebo zákonnou domněnkou podle § 150 odst. 4 OZ, pokud se vypořádání týkalo veškerého SJM. Pokud se žalovaný domnívá, že je dohoda o vypořádání neplatná, může vznést námitku. Soud poté platnost dohody řeší jako předběžnou otázku.

Podle praxe soudů je řízení o vypořádání SJM řízením, ve kterém mají účastníci na obou stranách sporu jak postavení navrhovatele, tak postavení odpůrce. Proto návrh podaný jedním z manželů tvoří překážku litispendence pro druhého manžela a žalobu je možné vzít zpět jen se souhlasem žalobce i žalovaného.

Návrh je možné podat, i když se ohledně části SJM manželé vypořádali dohodou. Do novely č. 131/1982 Sb. se však muselo vypořádání týkat veškerého majetku, který v době zániku náležel do BSM a soud musel zjišťovat, co vše do vypořádávaného majetku patří. Dnes je tedy situace odlišná a je na účastníkovi, který tvrdí, že věc do SJM náleží, aby dokázal, že věc byla nabyta za trvání SJM. Pokud se mu toto podaří prokázat a druhý manžel tvrdí skutečnosti, které věc ze SJM vylučují, bude na něm důkazní břemeno ohledně těchto skutečností.

Protože v případě práva na vypořádání SJM se jedná o výkon vlastnického práva, a tudíž se nepromlčuje (§ 100 odst. 2 OZ), může od zániku SJM do jeho vypořádání uplynout dlouhá doba. V tomto mezidobí je nakládáno s věcmi náležejícími do zaniklého SJM, proto soudy zjišťují o jaké dispozice šlo. Pokud některý z manželů nakládá s věcí, která byla v SJM, způsobem, který je v rozporu s ustanovením § 145 odst. 1 OZ, je třeba při vypořádání nutno i takovou věc do SJM zařadit, neboť v SJM zůstává (R42/72). Naopak pokud se jednalo o dispozici platnou, není možné takovou věc do SJM zařadit. Do SJM se buď zahrne peněžitá částka nebo jiná věc za původní věc získanou.

⁵⁶ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 684/2004.

Předpokladem vypořádání věci je, aby v době zániku SJM byla jeho součástí a v době rozhodnutí existovala. „Soud se bez stanovení ceny neobejde, protože musí správně provést vypořádání nejen po stránce kvalitativní, ale i kvantitativní.“⁵⁷ Při ocenění věci je možné přihlídnout k cenám, které byly účastníky dohodnuty, a pokud to není možné, tak jí určí soud (někdy pomocí cenového posudku stanoveného znalcem). Podle judikatury se vychází z ceny věci (podle obecně závazných cenových předpisů nebo vývoje cen věci) v době, kdy se provádí vypořádání, ale ze stavu věci v době zániku SJM. Je tomu tak proto, že užíváním ve zmiňovaném mezidobí dochází k opotřebení věci. „Toto pravidlo platí v případě, že jde o věc, kterou užíval na základě dohody ten účastník, kterému je příkazována, nebo ji užívali oba a nedošlo k jejímu nadměrnému, mimořádnému opotřebení či poškození.“⁵⁸

Kromě věcí se také vypořádávají práva a závazky, které patří do zaniklého SJM. Soud má u pohledávek a dluhů brát v úvahu promlčení. Pokud dojde k závěru, že doba promlčení pravděpodobně uběhla, je správné, aby mohli být oba manželé promlčením postiženi při vypořádání stejně (R 7/1991). I zde platí, že třetí osoby jsou chráněny, tzn. že vypořádání nemůže mít vliv na vztah k věřiteli, pokud se dohodou nepřizpůsobí vypořádání. Věřitel může nadále požadovat plnění na kterémkoli z nich. Rozhodnutí má význam pouze pro účastníky. Splní-li závazek ten z nich, který podle rozhodnutí plnit neměl, může se domáhat zaplacení na druhém z bývalých manželů.

Pokud jde o vypořádání členského podílu v bytovém družstvu, tak je pro soud rozhodující rozsudek o zrušení společného nájmu bytu manželů nebo dohoda mezi manželů a členský podíl přiřadí tomu manželovi, který bude jako člen družstva byt užívat. Při stanovení hodnoty členského podílu vychází soud z jeho tržní hodnoty (rozuměno z ceny, za kterou je možné v konkrétním čase a místě nabýt členská práva a povinnosti k bytu srovnatelné velikosti, vybavení, polohy apod.), nikoli z jeho účetní zůstatkové hodnoty. Pokud se uplynutím tří let uplatní zákonná domněnka, protože nedošlo k vypořádání členského podílu jiným

⁵⁷ Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s. 180.

⁵⁸ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 217.

způsobem, má právo manžel, který se nestal členem, požadovat po druhém polovinu hodnoty podílu.⁵⁹

Také je třeba při vypořádání zohlednit hodnotu obchodního podílu jednoho z manželů.

Pokud peněžní prostředky nebo jiné věci vložené do obchodní společnosti nebyly v době vkladu v SJM, pak tato část obchodního podílu by byla z vypořádání vyloučena. Vložené věci, které byly v době vkladu součástí SJM, mohly připadnout do vlastnictví obchodní společnosti, a proto se přihlédne k jejich hodnotě a poskytne se za ně peněžní náhrada.

3.1. Zásady pro vypořádání SJM

Aby bylo vypořádání SJM spravedlivě provedeno, postupuje soud při vypořádání SJM podle zásad stanovených v § 149 OZ. V řadě případů navazují tyto základní zásady pro vypořádání SJM na rodinně právní principy. U všech zásad je dána určitá volnost použitím slovních obrátů jako „přihlédne se“, „vezme se zřetel“, „potřeby nezletilých dětí“, přesto se jedná o ustanovení, které má pro soudce povahu kogentního ustanovení.⁶⁰ Soud musí zhodnotit všechny důležité okolnosti a při celkovém posuzování mít na zřeteli, aby dospěl k závěru, který je v souladu s dobrými mravy (§ 3 OZ) a který spočívá ve spravedlivém rozhodnutí.

a) Zásada rovnosti podílů

První a základní ze zásad pro vypořádání je zásada stejné velikosti podílů, tzn. podíly obou manželů na majetku patřícím do SJM jsou stejné. Stejně tak se vychází z toho, že závazky obou manželů vzniklé za trvání manželství jsou manželé povinni splnit rovným dílem. Není vyloučeno, aby výše podílů byla určena v jiném poměru vzhledem k dalším zásadám stanoveným pro vypořádání. Rozdílná výše podílů může být vyjádřena procentem nebo zlomkem, ale také příkázáním určité

⁵⁹ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 590/2003.

⁶⁰ Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s. 193.

věci jen jednomu z manželů, aniž by ohledně ní muselo dojít k finančnímu vyrovnání.

b) Zásada, že se při vypořádání přihlédne především k potřebám nezletilých dětí

Je proto rozhodné, který z manželů má po zániku manželství děti ve své výchově. V soudní praxi se objevoval názor, že toto hledisko má kvalitativní charakter a že tedy určuje, které věci mají připadnout manželů, do jehož péče a výchovy jsou děti svěřeny. Jen z tohoto důvodu nedávají soudy větší podíl na společném majetku tomu z manželů, kterému byly děti svěřeny do výchovy (R 42/72). Lze však dát tomuto hledisku kvantitativní obsah. Pak při rozhodování, zda zvýšit podíl manžela z tohoto důvodu, je třeba vždy přihlídnout k povaze, určení, upotřebitelnosti a k životnosti věcí, které se mají vypořádat. Některé věci totiž mohou sloužit jen potřebám dětí a životnost těchto věcí je krátká, takže je manžel nemůže dál sám užívat (např. dětský kočárek, postýlka). Tyto je třeba odlišit od věcí, které mohou sloužit i potřebám jiných osob, životnost je delší a jsou rozšířením majetku manžela i poté, co dítě odroste (např. zařízení pokoje, piano). Podle toho pak soud vypořádá majetek rovným dílem nebo jinak (R 70/65).

Předmětem vypořádávání nesmí být věci, které byly výslovně darované dětem (např. jízdní kolo, piano, na kterém hraje dítě a pro které bylo také koupeno, lyže, CD přehrávač apod.). Stejně tak nedojde k vypořádání peněžních prostředků, které manželé ukládali na stavební spoření ve prospěch svého nezletilého dítěte, i když pocházely ze společných prostředků.

Výše podílů může být také ovlivněna tím, že matka dostala do své péče děti, sama má malé výdělky a výživné od otce nemůže stačit k uhrazení všech potřeb dětí nebo se stará o více dětí, o zdravotně postižené dítě.⁶¹

c) Zásada péče o rodinu a zásluhy o nabytí a udržení společného jmění

Podle § 149 odst. 3 OZ má být také při vypořádání přihlédnuto k tomu, jak se který z manželů staral o rodinu a k tomu, jak se zasloužil o nabytí a udržení SJM. Tato hlediska mohou v konkrétním případě ovlivnit výši podílů. Tak je třeba při určení výše podílů brát v potaz, že ke zhodnocení věcí v SJM došlo přičiněním jen

⁶¹ Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s. 198.

jednoho manžela (především v době, kdy už nežili ve společné domácnosti). Výše podílů je také ovlivněno negativním chováním, např. jde o vysoké výdaje na alkohol a drogy u jednoho z manželů, bezdůvodné opuštění společné domácnosti, nehospodárnost, jeden manžel úmyslně nepracuje apod.

Ustálil se názor, že není možné mechanicky přiznat větší přičinění na nabytí SJM tomu manželovi, který rozmnožil SJM větším dílem. Je třeba vzít též zřetel k činnostem druhého manžela, který pečoval o děti a obstarával společnou domácnost a tím umožnil manželovi, aby využil svých možností a schopností výše uvedeným způsobem. Je proto třeba každý případ posuzovat individuálně a rozhodnutí soudu musí být řádně odůvodněno.

Praxe nepřehlíží ani okolnosti rozvodu a pečlivě váží, zda při nich nevznikly nějaké momenty morálně tak silné, že by bylo v rozporu s dobrými mravy, kdyby k nim nebylo při vypořádání přiměřeně přihlédnuto.⁶²

d) Při vypořádání SJM je každý z manželů oprávněn požadovat, aby mu bylo uhrazeno, co ze svého vynaložil na společný majetek, a je povinen nahradit, co ze společného majetku bylo vynaloženo na jeho ostatní majetek (§ 149 OZ).
Jedná se o tzv. zápočty.

„Podle zmíněného ustanovení je třeba v řízení provést na návrh i realizaci zápočtů (ve prospěch společného majetku či ve prospěch samostatných majetků manželů). Vzhledem k posílení dispoziční zásady i volnosti účastníků hmotněprávních vztahů a novější judikatuře soud není povinen zjišťovat, zda a kolik bylo ze společného investováno do odděleného jmění manžela.“⁶³

Tyto nároky nelze postoupit jiné osobě a protože jde o práva mezi manžely, promlčení nezačíná, ani neběží (§ 114 OZ). Není-li nárok uplatněn do tří let od zániku SJM, uplatní se zákonná domněnka (§ 150 odst. 4 OZ). Dalším specifikem těchto nároků je, že je nelze uplatnit za trvání manželství.

Pokud věc ve výlučném vlastnictví, na jejíž pořízení byly vynaloženy prostředky ze SJM, již neexistuje, nejedná se o překážku, pro kterou by nebylo

⁶² Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000, s. 200.

⁶³ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 222.

možné zápočet provést. Naproti tomu, bylo-li investováno z výlučného majetku jednoho manžela na společnou věc, která v době zániku SJM už neexistuje a nedošlo ani k transformaci věci, tak nelze zápočet provést.

Je také možné, že věc byla za trvání manželství a SJM pořízena zčásti z prostředků ze SJM a zčásti z výlučných prostředků jednoho manžela. Pak tato věc patří do SJM a existuje-li v době zániku SJM, tak je třeba tuto investici při vypořádání zohlednit.

Občanský zákoník nestanoví pravidla pro výpočet výše zápočtů, proto výklad podala soudní praxe. Pro manžela, který vynaložil své výlučné prostředky na věc společnou, nevyplývá automaticky nárok na přiznání úhrady v plné výši. Došlo-li v mezidobí od investice do zániku SJM k snížení hodnoty věci (především z důvodu jejího opotřebení), je pro zápočet rozhodující částka určená v poměru, v jakém došlo ke snížení hodnoty věci. Jestliže se hodnota věci v tomto mezidobí zvýšila, k této skutečnosti se nepřihlíží (R 43/74). Bylo by také vhodné přihlédnout i k tomu, zda manžel, který na společnou věc vynaložil své vlastní náklady, nebyl z užívání věci vyloučen, a tak ke snížení hodnoty opotřebením došlo užíváním věci druhým z manželů (R 43/74). Dle R 57/70 to, co každý z manželů vynaložil na společný majetek ze svého, má mu být uhrazeno ze společného majetku druhým manželem, ale jen ve výši odpovídající velikosti podílu, jichž se každému z nich dostává z BSM (dnes ze SJM).

O určitou výjimku jde v případě věcí, které podle své povahy slouží běžné osobní potřebě jen jednoho z manželů (např. oblečení) a byly pořízeny ze společných prostředků. Přestože i tyto věci se stávají součástí výlučného majetku, neznamená to, že by se měla jejich hodnota v každém případě v rámci vypořádání nahrazovat.⁶⁴ Nemohou být předmětem vypořádání také částky vynaložené ve prospěch manžela, protože se nejedná v tomto případě o vynaložení společných prostředků na jeho majetek (např. placení výživného na dítě z předchozího vztahu, zaplacení pokuty, náhrady škody apod.). Bylo by možné vzít zřetel na tyto vynaložené prostředky při rozhodování o výši podílů, pokud by to bylo v souladu s dobrými mravy (např. jeden z manželů nestojí o to být zaměstnán a místo toho každý den chodí do barů a restaurací, kde ve velkém množství popíjí a pokuřuje).

⁶⁴ Rozsudek býv. Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 2 Cz 21/70.

Jde-li o investice z výlučného majetku jednoho manžela do výlučného majetku druhého, platí pro takové vztahy to, co pro vztahy kterýchkoli jiných fyzických osob, protože se netýkají SJM. Také se neprojeví investice z výlučného majetku do společných potřeb rodiny (např. financování chodu společné domácnosti), protože je manžel povinen pečovat o rodinu podle zásad zákona o rodině i s použitím tohoto odděleného majetku.

Po úplném zjištění situace přistoupí soud k rozhodování o tom, kdo z manželů ztratí vlastnictví k té či oné věci a komu z manželů zůstane, tedy kdo se stane výlučným vlastníkem dříve společné věci. Může nastat situace, že některou věc nechce ani jeden z účastníků a naopak některou chtějí oba do svého vlastnictví.

Protože v ustanovení § 149 odst. 3 OZ se nacházejí spíše hlediska vztahující se k rozhodování o výši podílů manželů, je přidělování věcí do vlastnictví každému z manželů na úvaze soudu. Tato úvaha však musí být, především jde-li o hodnotnější věci, řádně odůvodněna.

Podle judikatury⁶⁵ je rozhodující pro přidělení věci jednomu z manželů zásadně účelné využití věcí a to tak, aby nebylo třeba vyrovnávat podíly peněžitou částkou. Samozřejmě toto ideální řešení neplatí bezvýjimečně (např. je možné přihlídnout k okolnostem, za kterých vznikla pohledávka, která se má také vypořádat). Pokud se tedy přece jen přistoupí i k peněžitému vyrovnání, „splatnost této částky nesmí být v rozporu s dobrými mravy, tzn. aby ten manžel, kterému má být tato částka vyplacena, nebyl neúměrně znevýhodněn.“⁶⁶

Při příkazování věcí by měl soud také přihlížet k tomu, který z účastníků konkrétní věc užíval po rozvodu, protože tímto dlouhodobým užíváním mohlo dojít ke snížení hodnoty této věci. Protože se při vypořádání vychází ze stavu věci, ke dni zániku manželství, bylo by rozumné, aby věc získal ten z manželů, který věc užíval. Kdyby věc byla přidělena druhému manželovi, musela by se započítat vyšší hodnota, kterou věc měla v době zániku SJM.

⁶⁵ Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1054/2004.

⁶⁶ Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné. 4. aktualizované a doplněné vydání. 1. díl. Praha: ASPI, a.s., 2005, s. 400.

Pokud věc nechce žádný z účastníků, je možné ji přikázat i proti vůli jednomu z nich, protože za trvání SJM byl vlastníkem celé věci. Soud nemůže postupovat prodejem věci tak, jak je to umožněno v případě vypořádání podílového spoluvlastnictví.

Výjimečně může soud rozhodnout po souhlasných procesních postojích nebo po dohodě účastníků tak, že věc přikáže do podílového spoluvlastnictví bývalých manželů. I poté soud toto řešení povolí, jen odůvodňují-li to okolnosti konkrétního případu. Tento postup totiž popírá vlastní cíl vypořádání, jímž je ukončení spoluvlastnického vztahu (R 20/2000).

Podle soudní praxe do výroku rozsudku o vypořádání patří, které věci kterému z manželů případnou do výlučného vlastnictví (popřípadě podílového spoluvlastnictví), komu případně společná pohledávka, kdo komu bude plnit společný závazek, kolik má který z manželů zaplatit v penězích. Pokud se věci, které mají účastníkovi zůstat, nacházejí u druhého účastníka, je třeba také uložit povinnost takové věci vydat. Z tohoto důvodu je také třeba věnovat se tomu, aby věci, které jednomu z manželů případnou byly náležitě popsány a to tak, aby byly nezaměnitelné s jinými věcmi, aby byl umožněn úspěšně případný výkon rozhodnutí. Pokud se však takové věci nenacházejí u druhého účastníka, nemůže soud uložit povinnost třetí osobě věc vydat. Oprávněný manžel může podat vindikační žalobu na tuto osobu, která věc zadržuje. Je možné užít i obecnější označení (např. nádobí), jestliže tyto věci mají zůstat tomu manželovi, který je od zániku SJM do jeho vypořádání užíval a má je u sebe a souhlasí-li s tím účastníci. Pokud soud vypořádává nemovitosti, tak musí dbát na to, aby byly ve výroku rozsudku nebo usnesení soudu o schválení smíru označeny tak, jak to stanoví § 5 katastrálního zákona, protože na jejich základě jsou provedeny změny vlastnického práva v katastru nemovitostí. Určité další požadavky vztahující se k obsahu výroku stanoví zákon č. 72/1994 Sb., o vlastnictví k bytům. Soud se také zabývá povinností zaplatit soudní poplatek a náhradou nákladů řízení.

Vše co není obsaženo ve výroku, ale bylo to třeba řešit, musí být součástí odůvodnění. Řádně musí být odůvodněna všechna řešení stanovená ve výroku rozsudku. Z odůvodnění musí zcela přesně vyplývat, jak soud došel k částce, kterou má jeden z účastníků vyplatit druhému.

Důležité je také pojednání o závaznosti rozsudku o vypořádání. Rozsudek je závazný jen pro účastníky, práva třetích osob jím nejsou dotčena (§ 159a o.s.ř.).

3.2. Vypořádání SJM po smrti jednoho účastníka

Pokud SJM zaniklo smrtí jednoho manžela, provádí vypořádání SJM soud v rámci dědického řízení (§ 175l o.s.ř.). Dle tohoto ustanovení měl-li zůstavitel s pozůstalým manželem majetek v SJM, soud rozhodne o obvyklé ceně tohoto majetku v době smrti zůstavitele a podle zásad uvedených v občanském zákoníku určí, co z tohoto jmění patří do dědictví a co pozůstalému manželovi. Závisí-li rozhodnutí na skutečnosti, která je mezi pozůstalým manželem a dědici sporná, omezí se soud jen na zjištění její spornosti. Při určení obvyklé ceny majetku, výše dluhů a čisté hodnoty dědictví, popřípadě výše jeho předlužení, k ní nepřihlíží. Soud pověřuje notáře jako soudního komisaře, aby připravil potřebné podklady pro vydání usnesení soudu i návrhy na usnesení soudu (§ 175 zd o.s.ř.).

Jinak je tomu, pokud zemře bývalý manžel až po zániku SJM (SJM tedy zaniklo jiným způsobem než jeho smrtí). Dědicům je v první řadě umožněno, aby uzavřeli dohodu o vypořádání s přeživším manželem. Není-li dohoda uzavřena, rozhodne na návrh soud ve sporném řízení. Pokud zemřel bývalý manžel v průběhu řízení, stanou se dědicové procesními nástupci a s nimi soud dokončí řízení. Soud v tomto případě nerozhoduje o tom, které věci případnou jednotlivým dědicům, ale řeší to, co připadne do dědictví. Tímto rozhodnutím je soud rozhodující o dědictví vázán. Až v rámci dědického řízení budou přiděleny jednotlivým dědicům (R 4/80).

Názory na řešení se však rozcházejí v případě, že spor o vypořádání nebyl zahájen. Souhlasím s těmi autory, podle kterých jsou k podání žaloby aktivně legitimováni dědicové zemřelého. Argumentují tím, že přeživší manžel není účastníkem dědického řízení, a proto ho nezavazují rozhodnutí v tomto řízení vydaná o tom, co patří do dědictví a co zůstane jemu (§ 159a o.s.ř., § 167 odst. 2 o.s.ř.). Proto nedošlo-li k vypořádání dohodou nebo zákonnou domněnkou, je dokonce soudní vypořádání nutné.⁶⁷

Pravděpodobně se i v těchto případech uplatní nevyvratitelná zákonná domněnka podle § 150 odst. 4 OZ, a to vzhledem k nastolení právní jistoty po

⁶⁷ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 237.

⁶⁸ Městský soud v Praze sp. zn. 24 Co 96/96.

zániku SJM. Stejně tak postupoval Městský soud v Praze,⁶⁸ který uvedl ve svém rozsudku názor, podle kterého pokud od rozvodu do dne úmrtí uplynuly tři roky, aniž by v této lhůtě došlo k vypořádání BSM (dnes SJM) nebo k podání návrhu k soudu, zařadí soud v dědickém řízení ze společného majetku rozvedených manželů do majetku dědictví to, co podle domněnky v § 149 odst. 4 OZ (dnes § 150 odst. 4 OZ) náleží ze BSM zůstaviteli.

4. Uplatnění zákonné domněnky (§ 150 odst. 4 OZ)

Původně mohla nastat situace, že nedošlo k vypořádání majetkového společenství ani dohodou, ani rozhodnutím soudu nebo k němu došlo až po mnoha letech (až do novely občanského zákoníku provedenou zákonem č. 131/1982 Sb.) „Účelem této nové úpravy je podpořit tendenci, aby manželé po zániku společných majetkových vztazích se bez zbytečných odkladů především sami pokusili o vypořádání dohodou.“⁶⁹ K účinkům tohoto ustanovení není třeba zásahu osob ani soudu. Cílem je zabránit právní nejistotě po zániku SJM.

Ustanovením § 150 odst. 4 OZ je stanovena tříletá lhůta, ve které mohou manželé vypořádat zaniklé SJM buď dohodou, nebo na návrh rozhodnutím soudu.

Z judikatury vyplývá, že dohodu není možné uzavřít po uplynutí tříleté lhůty ani v případě, že u soudu probíhá včas zahájené řízení o vypořádání. Za této situace je možné SJM vypořádat jen rozsudkem soudu nebo uzavřením soudního smíru.

Nedošlo-li k vypořádání SJM ani jedním ze dvou možných způsobů, tak po uplynutí tříleté lhůty od zániku SJM platí ohledně movitých věcí nevyvratitelná domněnka, že manželé se vypořádali podle stavu, v jakém každý z nich výlučně jako vlastník užívá věci ze SJM pro potřebu svou, své rodiny a své domácnosti. Tento stav je chápán jako trvalé nerušené užívání věci jen jedním z manželů na konci tříletého období, pokud se tak neděje proti vůli druhého manžela. Nepožaduje se, aby tento stav trval po celou dobu tří let.

⁶⁹ Fiala, J. a kol. Občanské právo hmotné, třetí opravené a doplněné vydání. Brno: MU, Doplněk, 2002, s. 146.

Pro ostatní movité věci a nemovité věci platí, že jsou ze zákona v podílovém spoluvlastnictví a podíly obou spoluvlastníků jsou stejné (je lhostejné, kdo je užívá). Do katastru nemovitostí jsou tyto skutečnosti zapsány na základě souhlasného prohlášení obou manželů, že podmínky pro uplatnění zákonné domněnky byly splněny (§ 36 odst. 4 vyhlášky č. 190/1996 Sb.). Rozhodnou skutečnost manželé musí prokázat.

O ostatních majetkových právech, pohledávkách a společných závazcích, které patří do SJM totéž platí přiměřeně, jsou z nich tedy oba oprávnění a závazání rovným dílem. Z ostatních majetkových práv jde především o členské podíly ve stavebních bytových družstvech, které se stanou rovněž podílovým spoluvlastnictvím. U pohledávek a závazků v podstatě k žádné změně nedochází, i nadále jsou bývalí manželé solidárními dlužníky nebo věřiteli.

Pokud uplynula stanovená doba, nelze podat soudu návrh na vypořádání, ale není vyloučeno se žalobou domáhat určení, zda tu právo je či není (§ 80 písm. c) o.s.ř.). Stav založený nevyvratitelnou zákonnou domněnkou je nezměnitelný. Uplynutím tříleté lhůty neexistuje mezi manžely žádné nevypořádané SJM.

5. Zánik a vypořádání SJM podle zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon)

Dle § 4 insol. zák. je způsobem řešení úpadku nebo hrozícího úpadku dlužníka v insolvenčním řízení konkurs, reorganizace, oddlužení a zvláštní způsoby řešení úpadku, které tento zákon stanoví pro určité subjekty nebo pro určité druhy případů. Účelem řešení úpadku a hrozícího úpadku (§ 3 insol. zák) dlužníka soudním řízením některým z uvedených způsobů je uspořádání majetkových vztahů k osobám dotčeným dlužnickým úpadkem nebo hrozícím úpadkem a co nejvyšší a zásadně poměrné uspokojení dlužnickových věřitelů. V rámci pojednání o SJM je významné rozhodnutí insolvenčního soudu o prohlášení konkurzu na majetek dlužníka a rozhodnutí o povolení reorganizace.

5.1. Prohlášení konkursu

Prohlášením konkursu zaniká společné jmění dlužníka a jeho manžela. Pokud byl vznik SJM odložen ke dni zániku manželství, má prohlášení konkursu stejné majetkoprávní účinky jako zánik manželství. Účinky prohlášení konkursu nastávají okamžikem zveřejnění rozhodnutí o prohlášení konkursu v insolvenčním rejstříku.

Po prohlášení konkursu následuje provedení vypořádání SJM, které zaniklo prohlášením konkursu; také je nutné vypořádat SJM, které do prohlášení konkursu zaniklo, ale dosud nebylo vypořádáno a rovněž vypořádat SJM, které bylo zúženo smlouvou nebo rozhodnutím soudu a nebylo do prohlášení konkursu vypořádáno. V posledních dvou uvedených případech má prohlášení konkursu za následek, že se staví tříletá lhůta stanovená v § 150 odst. 4 OZ k vypořádání SJM, má-li skončit nejpozději do 6 měsíců od prohlášení konkursu.

Důsledkem prohlášení konkursu je také nemožnost vzniku nového SJM. Pokud by uzavřel dlužník v této době nové manželství, byl by vznik SJM odložen ke dni zániku účinků prohlášení konkursu. Dnem prohlášení konkursu přechází z úpadce na insolvenčního správce oprávnění uzavřít dohodu o vypořádání SJM nebo podat návrh k soudnímu vypořádání.

Do majetku určeného k uspokojení dlužnických věřitelů (do majetkové podstaty) je zahrnuto i SJM. Rozsah majetku, který spadá do majetkové podstaty se odlišuje podle toho, zda podal insolvenční návrh dlužník nebo věřitel (§ 205 insol. zák.). Podal-li tento návrh dlužník, spadá do majetkové podstaty majetek, který dlužníkovi patřil, ke dni zahájení insolvenčního řízení a rovněž majetek, který dlužník nabyl v průběhu insolvenčního řízení. Pokud podal insolvenční návrh věřitel, náleží do majetkové podstaty ten majetek, který dlužníkovi patřil v době soudem nařízeného předběžného opatření, kterým omezil dlužníka v nakládání s jeho majetkem, dále majetek, který mu náležel v době, kdy soud vydal rozhodnutí o úpadku dlužníka a také majetek, který dlužník nabyl v průběhu insolvenčního řízení po vydání těchto rozhodnutí. Je třeba zdůraznit, že ta část SJM, kterou dlužník použil k podnikání se souhlasem manžela, spadá do majetkové podstaty vždy.

Byla-li by dohoda o vypořádání uzavřena dlužníkem po prohlášení konkursu, byla by podle zákona neplatná. K účinnosti dohody uzavřené na straně

úpadce insolvenčním správcem a na druhé straně manžele úpadce je třeba, aby s ní vyslovil souhlas věřitelský výbor. Pokud se tak stane, tak je ještě třeba k účinnosti dohody její schválení insolvenčním soudem (ke schválení soudem nedojde, je-li dohoda v rozporu s právními předpisy). Jak je vidět je zde omezena smluvní volnost oproti uzavření dohody o vypořádání SJM podle občanského zákoníku. Pro zrušení rozhodnutí o schválení dohody platí obdobně ustanovení o.s.ř. o zrušení usnesení o schválení smíru.

Probíhá-li soudní řízení o vypořádání SJM, prohlášením konkursu se nepřerušuje, ale dochází k té změně, že namísto úpadce vstupuje insolvenční správce. Není možné toto řízení ukončit soudním smírem, trvají-li účinky rozhodnutí o úpadku.

Jak už jsem se výše zmínila, do majetkové podstaty je zahrnuto i SJM, ale věřitelé dlužníka mohou uspokojit své pohledávky jen z majetku, který byl přikázán úpadci. Situace se však poněkud změní, pokud není možné provést vypořádání SJM proto, že závazky dlužníka, které z něj mohou být uspokojeny, jsou vyšší než majetek, který je součástí SJM. V tomto případě se zahrne do majetkové podstaty celý majetek, který náleží do SJM. Řešení toho, zda druhý nedlužný manžel může nějakým způsobem ochránit svůj vypořádací podíl, bude muset přinést soudní praxe. Jednou z možností je, že by mu zůstala pohledávka v hodnotě poloviny SJM za dlužným manželem. Podle § 275 insol. zák. by se vypořádáním SJM tato pohledávka tak jako ostatní pohledávky manžela dlužníka vzniklé po prohlášení konkursu považovala za přihlášenou pohledávku a uspokojila by se stejně jako tyto pohledávky. Dalším možným řešením je, že by vůbec k vypořádání SJM nedošlo, protože v SJM z důvodu uspokojení věřitelů není žádný majetek. A třetí variantou je, že nedlužný manžel je oprávněn podat excindační žalobu do výše jeho vypořádacího podílu.⁷⁰ Posledně zmíněné řešení se mi jeví jako nejvhodnější, a to z důvodu ochrany druhého manžela.

Podle § 269 insol. zákona smlouvy o zúžení rozsahu SJM, smlouvy o rozšíření rozsahu SJM, jestliže se na jejich základě stal součástí SJM majetek do té doby náležející jen dlužníku, smlouvy o rozšíření rozsahu SJM, jestliže se na jejich základě staly součástí SJM závazky náležející do té doby jen manželu

⁷⁰ S touto třetí variantou jako nejracionalnější souhlasí i autoři Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 97.

dlužníka nebo dohody o vypořádání SJM včetně soudem schváleného smíru se stávají prohlášením konkursu neplatnými, jestliže byly uzavřeny po podání insolvenčního návrhu dlužníkem a jde-li o insolvenční návrh věřitele poté, co nastaly účinky spojené se zahájením insolvenčního řízení.

Jestliže v době prohlášení konkursu již uplynula lhůta k vypořádání SJM, aniž byla uzavřena dohoda o vypořádání SJM, nastanou účinky spojené s uplynutím lhůty k vypořádání SJM podle § 150 odst. 4 OZ až po 6 měsících od prohlášení konkursu, do té doby lze uzavřít novou dohodu o vypořádání SJM nebo podat návrh na jeho vypořádání rozhodnutím soudu. Práva třetích osob nabytá v dobré víře tím však nejsou dotčena (§ 269 odst. 2 insol. zák.). „Tímto ustanovením jsou chráněny zřejmě osoby, které v době nabytí práva nevěděly nebo při zachování obvyklé opatrnosti nemohly vědět o předložení úpadce a o tom, že jde o věc z jeho zaniklého SJM.“⁷¹ V zákoně není uvedeno, kdy má zákonná domněnka podle § 150 odst. 4 OZ nastat. Vzhledem k tomu, že dohody uzavřené jen po podání insolvenčního návrhu jsou neplatné, tak lze tyto závěry vztáhnout i pro zákonnou domněnku.

5.2. Reorganizace

Dalším možným způsobem řešení finanční situace dlužníka, který je v úpadku a není schopen dlouhodobě platit své splatné závazky nebo je předlužený, je reorganizace. Tímto způsobem lze řešit úpadek nebo hrozící úpadek pouze dlužníka, který je podnikatelem. Reorganizace se týká jeho podniku.

Reorganizací se tedy rozumí zpravidla postupné uspokojování pohledávek věřitelů při zachování provozu dlužníkovy podniku, zajištěné opatřeními k ozdravení hospodaření tohoto podniku podle soudem schváleného reorganizačního plánu s průběžnou kontrolou jeho plnění ze strany věřitelů (§ 316 insol. zák.). Naopak prohlášení konkursu je možné i na nepodnikající osoby.

Použití tohoto nového právního institutu je omezené vzhledem k požadavkům na osobu dlužníka. Reorganizace se může týkat i malého podnikatele nebo živnostníka, předloží-li nejpozději do 15 dnů po rozhodnutí o úpadku

⁷¹ Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007, s. 245.

insolvenčnímu soudu reorganizační plán, který bude schválený alespoň polovinou všech zajištěných věřitelů, počítanou podle výše jejich pohledávek a nejméně polovinou všech nezajištěných věřitelů, počítanou také podle výše pohledávek. Reorganizační plán, ve kterém je stanoven určitý způsob reorganizace, vymezuje právní postavení všech dotčených osob v důsledku povolené reorganizace.

Na rozdíl od prohlášení konkursu povolením reorganizace SJM nezaniká. Je umožněno k reorganizaci použít majetek v SJM. Aby mohl být tento majetek tímto způsobem použit, je třeba k reorganizačnímu plánu připojit prohlášení dlužníkovy manželky, že souhlasí s použitím majetku v SJM. Prohlášení musí být vlastnoručně podepsáno a pravost podpisu na něm úředně ověřena (§ 342 písm.c) insol. zák.). Je-li podnikatel společníkem obchodní společnosti nebo družstva řešících úpadek, nebude se do plánu reorganizace zahrnovat SJM jednotlivých společníků. SJM totiž není majetkem obchodní společnosti ani v případě, že takový společník ručí za závazky společnosti celým svým majetkem. Splnění tohoto ručitelského závazku je pouze pohledávkou věřitelů, ale samostatnou a nikoli za majetkem společnosti.⁷² Pokud úpadce splní reorganizační plán, soud svým rozhodnutím reorganizaci skončí.

⁷² Štěpánová, S. Společné jmění manželů a podnikání. Brno: Computer press, a.s., 2006, s.151.

XI. Závěr

Ve své diplomové práci jsem se věnovala typickým znakům právního institutu „společné jmění manželů“. Svoji pozornost jsem zaměřil na problematiku tohoto majetkového společenství mezi manžely od jeho vzniku až po jeho zánik a vypořádání. Neopomněla jsem ani na historický vývoj majetkoprávních vztahů mezi manžely. Domnívám se, že znalost historie může být jen pozitivním přínosem pro současnost v tom smyslu, že nám ulehčí pochopit souvislosti, případně se můžeme poučit z chyb či nedostatků předchozích úprav a získané poznatky a zkušenosti by měly být využity k vypracování kvalitnějších budoucích právních úprav.

V současné době se na našem území připravuje zásadní reforma občanského práva, byly zahájeny práce na rekodifikaci občanského zákoníku, kterou by se měla právní úprava přizpůsobit dnešním potřebám a odstranit zastaralé, zmatečné dosavadní úpravy.

Nová právní úprava bude inspirována upraveným obecným občanským zákoníkem z r. 1811. Návrh nového občanského zákoníku také přihlíží k tradičním evropským právním řádům (např. k německému, italskému, francouzskému aj.). Přípravovaná rekodifikace soukromého práva vychází z tradičního členění soukromých práv na osobní a majetkové. Rodinné právo včetně manželského majetkového práva spolu se společným bydlením manželů má tvořit druhou část občanského zákoníku tak, jak tomu bylo podobně až do roku 1950.

Vzhledem k tomu, že není manželství jen ryze osobním svazkem, ale má i svou stránku ekonomickou, je třeba zvolit takovou právní úpravu, aby nebyl narušen zájem na pevné rodině. Sice ani dobrá právní úprava nemůže zabránit krizím, které mohou v manželství nastat, ale může tyto neshody zmírnit a poskytnout závazná pravidla pro jejich řešení. Současně by neměla majetkoprávní úprava být zbytečně složitá a detailní, avšak nesmí být ani příliš stručná. Společné jmění manželů je institut, se kterým přijde do styku většina obyvatel, někdy dokonce i vícekrát, proto je třeba dbát na to, aby jeho právní úprava zaručovala právní jistotu. Je třeba chránit nejen zájmy a práva manželů, ale i zájmy a práva jiných.

V současné době není nezanedbatelná pomoc soudů, které svým výkladem dotvářejí právní úpravu majetkoprávních vztahů mezi manžely. Některé otázky občanský zákoník vůbec neupravuje, a tak je ponechán široký prostor pro judikaturu (např. ocenění věci při vypořádání SJM), v jiných případech zákon používá neurčitých pojmů, které lze v praxi vykládat různě (např. míra přiměřená majetkovým poměrům manželů).

Platný občanský zákoník nedovoluje manželům úplně vyloučit SJM, a tím jim umožnit, aby si zvolili režimy oddělených majetků. Tuto variantu by mohla připustit až nová rekodifikace občanského zákoníku.

V současné době jsou-li použity na pořízení určité věci jak prostředky výlučné, tak prostředky společné, zařazuje se takto získaná věc do majetkového společenství manželů. De lege ferenda by bylo spravedlivějším řešením brát v potaz, v jaké výši se společné prostředky podílely na získání věci. Pokud by věc byla pořízena převážně z výlučných prostředků, náležela by takto nabytá věc do odděleného vlastnictví.

Další z nedostatků platné právní úpravy spočívá v tom, že pouze podnikatelé zapsaní do obchodního rejstříku mají povinnost do sbírky listin uložit doklad o souhlasu druhého manžela s použitím společného majetku nebo jeho části k podnikání. De lege ferenda by byla vhodnější taková právní úprava, která by ukládala povinnost podobně zveřejnit změny týkající se zákonného majetkového režimu nejen podnikatelům, ale všem manželům, kteří SJM určitým způsobem modifikují.

Vzhledem k tomu, že je Česká republika členem Evropské unie, tak se pouze ve zkratce zmíním, že zatím komunitární právo neupravuje tuto majetkoprávní oblast vztahů, ale objevují se tendence k určitému dobrovolnému a postupnému sjednocení právních úprav členů EU prostřednictvím evropského subsidiárního manželského majetkového režimu (existoval by paralelně s majetkovým režimem každého státu).

Pro tento okamžik nezbývá než být trpěliví a vyčkat, co přinese zmiňovaná rekodifikace soukromého práva.

Seznam použité literatury

Dvořák, J., Spáčil, J. Společné jmění manželů v teorii a v judikatuře. 2., rozšířené vydání. Praha: ASPI, a.s., 2007

Dvořák, J., Winterová, A. K právní odpovědnosti za závazky druhého manžela, Právní praxe č.9/1999

Dvořáková Závodská, J. Patří obchodní podíl ve společnosti s ručením omezeným do společného jmění manželů?, Právo a rodina, č. 12/2005 – 7. ročník

Fiala, J. a kol. Občanské právo hmotné, třetí opravené a doplněné vydání. Brno: MU, Doplněk, 2002

Haderka, J. Osobní a majetková práva manželů od účinnosti zákona č. 91/1998 Sb., Právní praxe č. 9/1998

Holub, M. a kol. Občanský zákoník. Komentář. Praha: Linde Praha, a.s., 2003

Jehlička, O., Švestka, J., Škárová, M. Občanský zákoník komentář, 8. vydání, Praha: C.H. Beck, 2003

Kincl, J., Urfus, V., Skřejpek, M. Římské právo. Praha: C.H. Beck, 1995

Knappová, M., Švestka, J., Dvořák, J. a kol. Občanské právo hmotné. 4.aktualizované a doplněné vydání. 1.díl. Praha: ASPI, a.s., 2005

Malý, K. České právo v minulosti. Praha: Orac, s.r.o., 1995

Malý, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. 2. upravené vydání. Praha: Linde Praha, a.s., 1999

Pokorný, M., Holub, M., Bičovský, J. Společné jmění manželů. Praha: Linde Praha, a.s., 2000

Radvanová, S., Zuklínová, M. Kurs občanského práva - Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 1999

Rouček, F., Sedláček, J. Komentář k čl. Obecnému zákoníku občanskému a občanské právo na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, 1. díl, právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1937

Salač, J. Společné jmění manželů, Právní praxe č.9 /1998

Štěpánová, S. Společné jmění manželů a podnikání, Brno: Computer Press, a.s., 2006

Telec, I. Společná jmění manželů a věci k výkonu povolání. Právní rozhledy, 1998, č. 11

Použitá judikatura:

Rozsudek býv. Nejvyššího soudu ČSR sp. zn. 2 Cz 21/70

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 2 Cdon 2072/97

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1658/98

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1622/98

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1509/99

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 3005/99

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2988/99

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 2615/2004

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 1803/2000

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1717/2000

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1476/2000

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 590/2003

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1731/2003

Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 700/2004
Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 28 Cdo 1889/2004
Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1781/2004
Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1052/2004
Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 1054/2004
Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 22 Cdo 684/2004
Rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 2193/2005
Rozsudek Městského soudu v Praze sp. zn. 24 Co 96/96

Stanoviska a rozhodnutí publikovaná ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek
Nejvyššího soudu:

R 19/60
R 104/67
R 57/70
R 42/72
R 74/73
R 43/74
R 4/80
R 7/91
R 20/2000
R 85/05